

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ОБОРОННА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

Аналітична доповідь

Київ–2010

УДК 323; 327
011

*За повного або часткового відтворення матеріалів даної публікації
посилання на видання обов'язкове*

Автори:

*Бегма В. М., д. е. н. (керівник авторського колективу);
Александров О. С.;
Маркелов В. М., к. т. н., доцент;
Свергунов О. О., к. т. н., доцент;
Соболев А. А., к. пед. н.*

За редакцією *д. п. н., с. н. с. О. В. Литвиненка*

Електронна версія: <http://www.niss.gov.ua>

Оборонна політика України на початку ХХІ століття: аналіт.
011 доп. / В. М. Бегма, О. С. Александров, В. М. Маркелов [та ін.]; за
ред. О. В. Литвиненка. – К. : НІСД, 2010. – 72 с.

ISBN 978-966-554-118-9

Оцінено основні тенденції, зміни глобального воєнного середовища, визначено потенційні загрози воєнній безпеці України. Проаналізовано загрози суверенітету й територіальній цілісності України; політичну нестабільність і воєнно-політичні конфлікти поблизу державних кордонів України; ймовірність втягування України в регіональні збройні конфлікти або протистояння між іншими державами; неконтрольоване розповсюдження зброї масового ураження і технологій подвійного використання; міжнародний тероризм; загрози в інформаційній сфері та інформаційна безпека; порушення постачання життєво необхідних ресурсів. Визначено шляхи та напрями посилення оборонної політики України на початку ХХІ століття. У додатку друкуються матеріали засідання «круглого столу» «Оборонна політика України на початку ХХІ ст.», що відбувся 23 листопада 2010 року в Національному інституті стратегічних досліджень.

Для фахівців у сфері безпеки та оборони держави.

ISBN 978-966-554-118-9

© Національний інститут
стратегічних досліджень, 2010

Вступ

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. почала формуватися нова геополітична та гео економічна структура сучасного світу. Сили глобалізації докорінно змінюють ситуацію у сфері національної та міжнародної безпеки. Амбіції та нестійкість певних національно-державних утворень, як і раніше, становлять суттєву загрозу безпеці. Однак визначальними для сучасного світу стали інші загрози. За своїм характером вони розпорошені й різноманітні, легко й напрочуд швидко перетинають кордони.

Світова економічна криза загострила та прискорила динаміку сучасних загроз і викликів. Йдеться про: активізацію боротьби за природні ресурси, насамперед енергетичні; поглиблення розриву в соціально-економічному розвитку між багатими та бідними країнами; неконтрольовані масові міграційні процеси; загострення існуючих і можливість виникнення нових територіальних конфліктів; наслідки глобальних кліматичних змін; посилення конфронтації у відносинах провідних центрів сили; постання нових країн-лідерів (КНР, Індія). **У сучасному геополітичному середовищі активізується чинник невизначеності майбутнього.**

Показово, що таке формулювання, як «невизначене майбутнє», підтверджує думку тих фахівців-міжнародників, які ще на початку 1990-х років вважали, що «біполярний» світ після зникнення СРСР не буде автоматично замінений глобальним домінуванням єдиної «наддержави», хоча можливості США впливати на перебіг світових подій значно зростають. За нових умов світового розвитку Сполученим Штатам непросто диктувати правила гри, забезпечуючи при цьому власну невразливість. Пов'язане це з тим, що **за наявності одного домінуючого «центру сили» різко загострюються протиріччя між «середніми» та «малими» державами.** По-перше, цьому сприяє демократизація міжнародних відносин. Якщо раніше «наддержави» тримали підопічні країни «в узді», то нині більшість держав діє на власний розсуд. Крім того, позначається **відсутність у багатьох регіонах чітко означених держав-лідерів.** Домінуючими причинами конфліктів і досі є прикордонно-територіальні та етнічно-релігійні, наприклад, як між ізраїльтянами й арабами, вірменами й азербайджанцями, греками й турками, сербами й албанцями, індійцями й пакистанцями. Все більше збройних конфліктів мають громадянський, а не міждержавний характер.

Зростання конфліктності у світі та зростаюча невпевненість у визначенні союзників і противників вимагають підготовки до невизначеного майбутнього, що посилює значення воєнно-силових компонентів у міжнародних відносинах.

Саме цю тенденцію відображають прийняті в 2010 році США та Російською Федерацією – двома найвпливовішими гравцями на світовій арені, і зокрема у Східній Європі, нові концептуальні документи у сфері національної безпеки.

Услід за ними варто очікувати перегляду концептуальних підходів до оборонної політики й іншими провідними країнами та оборонними альянсами. Так, 1,5 року активно розроблялася нова стратегічна концепція НАТО, започаткована у квітні 2009 р. на саміті НАТО у Страсбурзі та Келі. Цей документ визначає завдання Альянсу на найближче десятиліття й окреслює методи їх вирішення. На саміті у листопаді 2010 року в Лісабоні ця нова стратегічна концепція НАТО затверджена.

Триває підготовка нової воєнної доктрини Індії, де, зокрема, передбачається можливість ведення війни «на два фронти» – проти Пакистану та Китаю. Це, у свою чергу, вплине на оборонні пріоритети КНР. Слід очікувати на своєрідну «ланцюгову реакцію» й інших країн світу, які готують докорінні зміни засад оборонної політики та забезпечення національної безпеки.

1. Зміни глобального воєнного середовища. Основні тенденції

Національна безпека залишається однією з найважливіших основ і функцій сучасної держави. **Здатність держави самостійно захищатися від зовнішньої загрози є головним елементом традиційних уявлень про суверенітет.** Натомість нездатність держави забезпечити недоторканність своїх кордонів і гарантувати безпеку своєму населенню ставить під сумнів її право на існування. Додамо, що тривалий час національна безпека традиційно розглядалася насамперед у військовому вимірі (мобілізація, розгортання і використання військової сили).

Військова могутність зіграла фундаментальну роль у процесі становлення та еволюції інституціональної форми сучасної незалежної національно-територіальної держави. Водночас сучасна військова глобалізація актуалізує питання щодо значення та практики державного суверенітету й автономії. Вона впливає на доктрину та стратегію національної безпеки, на організацію і керівництво силами національної оборони, на виробництво й постачання озброєння, на національну та глобальну політику.

Традиційно державність реалізувалася переважно через військову сферу. Однак нині військова глобалізація та інтеграція до системи міжнародної безпеки змусили докорінно переосмислити ідею національної безпеки та практичну її реалізацію.

Організація оборони та політика безпеки для розвинених країн не є відтепер їх суто внутрішньою справою. Існування НАТО з його

численними допоміжними службами та комітетами й інших багатосторонніх форумів з питань оборони сприяла тому, що політика безпеки й організація оборони вийшли за межі національних кордонів. У провідних державах Заходу під впливом процесу військової глобалізації виникла багаторівнева та багатостороння система керування проблемами Атлантичної оборони та безпеки на додаток до тих структур й інститутів безпеки, що в них уже були.

Еволюція систем безпеки вплинула й на зміну місця і ролі військової складової у системі національної безпеки на рівні окремих країн.

Розвинені країни еволюціонують у напрямі так званих **поствоєнних суспільств**. Мається на увазі не те, що ці суспільства самі по собі обов'язково миролюбніші, а скоріше те, що **структурна рівновага між добробутом і війною в суспільстві рішуче перемістилася на користь добробуту**. Порівняно з епохою, що охоплює XIX – початок XX ст., коли всі провідні держави були організовані для тотальної війни, тепер **армія** як соціальний інститут (а за визначенням і оборонно-промисловий комплекс) **перебуває скоріше на узбіччі поствоєнного суспільства**.

Деякі показники, наприклад скорочення чисельності військово-службовців і постійне зниження військових витрат (у процентному відношенні до інших урядових витрат) провідних світових держав, свідчать про цю тенденцію (табл.).

Таблиця

**Витрати на оборону у поточних цінах,
% від валового внутрішнього продукту**

Країна	2000	2004	2005	2006	2007	2008
Бельгія	1,3	1,3	1,1	1,1	1,1	1,1
Болгарія	–	2,5	2,5	2,8	3,0	2,6
Чеська Республіка	2,0	1,8	1,8	1,7	1,4	1,4
Данія	1,5	1,5	1,3	1,4	1,3	1,3
Естонія	–	1,5	1,5	1,4	1,9	1,9
Франція	2,5	2,6	2,5	2,5	2,4	2,3
Німеччина	1,4	1,4	1,4	1,3	1,3	1,3
Греція	3,2	2,6	2,7	2,7	2,6	2,8
Угорщина	1,6	1,5	1,4	1,2	1,3	1,2
Італія	2,0	2,0	1,9	1,8	1,4	1,3
Латвія	–	1,3	1,3	1,6	1,6	1,7
Литва	–	1,4	1,2	1,2	1,2	1,1
Люксембург	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,4

Закінчення табл.

Країна	2000	2004	2005	2006	2007	2008
Нідерланди	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4
Норвегія	1,9	1,9	1,6	1,5	1,5	1,3
Польща	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8	1,9
Португалія	1,7	1,6	1,7	1,6	1,5	1,5
Румунія	–	2,0	2,0	1,8	1,5	1,5
Словаччина	–	1,7	1,7	1,6	1,5	1,5
Словенія	–	1,5	1,4	1,6	1,5	1,5
Іспанія	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2
Туреччина	3,2	2,4	2,1	2,2	1,8	1,8
Велика Британія	2,3	2,2	2,5	2,4	2,5	2,2
НАТО Європейське	1,9	1,9	1,9	1,8	1,7	1,7
Канада	1,2	1,2	1,2	1,2	1,3	1,3
Сполучені Штати	3,4	4,0	4,1	4,0	4,0	4,0
Північна Америка	3,3	3,8	3,8	3,8	3,8	3,8
НАТО Усього	2,7	2,8	2,8	2,8	2,7	2,6

Із закінченням «холодної війни» ці тенденції здебільшого посилились.

Контраст між мілітаристськими суспільствами періоду «індустріалізації війни» і нинішніми поствоєнними суспільствами унаочнився на прикладі війни в Перській затоці 1991 р. У тій війні різко виявилися відмінності між класичним мілітаристським Іраком, де навіть старі й підлітки призивалися на військову службу та сповідували войовничу ідеологію, що пронизує їхнє повсякденне життя, і поствоєнними західними суспільствами.

Цю тенденцію не можна відокремити від військових технологій і способів ведення війни, що змінилися наприкінці ХХ століття. **Епоха тотальної війни змінюється епохою локальних міждержавних конфліктів малої інтенсивності.** Ведення війни в епоху інформації більше не вимагає тотальної мобілізації суспільства. Досить його мовчазної політичної згоди, тому що тотальна мобілізація є одночасно й більш капіталомісткою, і потенційно обмеженішою. (Суспільна думка переважно підтримує або нейтральна до дій уряду).

Це той випадок, коли світ переживає нову військово-технологічну революцію, тому що інформаційні технології змінюють наявні військові

потенціали, способи ведення війни та забезпечують можливість застосувати військову силу на значній відстані й з великою точністю. Варто зазначити, що військова могутність збільшується по експоненті, тоді як військові установи та військові витрати переживають період відносного «занепаду». Військово-технологічна революція сприяє розвитку двох протилежних тенденцій: збільшує спектр можливостей використання військової сили, з одного боку, та скорочує самостійність військових при веденні війни – з іншого. Останнє відбувається тому, що оперативні системи глобальних комунікацій допускають пряму політичну участь і втручання у воєнні дії на небаченому раніше рівні.

У період, що почався після закінчення «холодної війни», істотних змін набувають і відносини між військовими, державою та промисловістю. Різке зниження витрат на оборону й одночасне підвищення витрат виробництва та витрат на науково-дослідні й дослідно-конструкторські роботи стали потужним стимулом для всебічної реорганізації оборонної промисловості часів «холодної війни» в усіх великих державах. Взаємозалежний процес загальної національної і транснаціональної корпоративної перебудови оборонного сектору сприяє значній транснаціоналізації оборонної промисловості. Великі західноєвропейські компанії стають взаємозалежнішими не тільки на рівні спільного розвитку або виробництва, але й на рівні капіталовкладень.

Поряд із реструктуризацією відбувається приватизація оборонного сектору промисловості й частковий його перехід на цивільні рейки. Уряди країн-постачальників зброї «другого ешелону», до яких належать європейські держави, стикаються з гострою дилемою оборонного виробництва, а саме: для того щоб забезпечувати рентабельні військові можливості, **національний оборонно-промисловий комплекс має усе більше транснаціоналізуватися**, змінюючи поняття національної оборонної промисловості й національної оборони.

Реструктуризація посилюється завдяки впливу з боку військово-технологічної революції, тому що новіші й могутніші звичайні типи озброєння сприяють подвійний ефект: по-перше, сприяють підвищенню витрат на оборону, по-друге, ставлять обороноздатність у залежність від імпорту.

«Холодна війна» була унікальною епохою з того погляду, що давала можливість адміністраторам, урядам і військовим раціонально планувати, розподіляти бюджет і послідовно проводити промислову політику та реалізовувати програми на передбачуваний, регулярній і довгостроковій основі. Із закінченням «холодної війни» на зміну такому режиму роботи приходять гнучкіші, що регулюються короткостроковими комерційними угодами та призводять до трансформації традиційних відносин між ключовими фігурами військово-промислового комплексу.

Якщо на початку ХХ ст. рішення про застосування військової сили були незаперечною прерогативою лише уряду тієї або іншої країни, то тепер створення багатонаціональних систем оборони та заходів безпеки робить прийняття таких рішень складнішим завданням. Союзницькі зобов'язання, міжнаціональна природа військових потенціалів та їх матеріальне забезпечення змінюють політичний контекст під час вибору тієї чи іншої доктрини безпеки та змушують брати до уваги всі її аспекти. Спільне оборонне виробництво, транснаціональні трансфери озброєння також суттєво впливають на прийняття рішення про використання військової сили або оголошення війни.

Від кожної розвиненої країни участь у міжнародній системі безпеки вимагає існування можливості самостійно здійснювати воєнні операції. Наприклад, у Великій Британії довго дискутувалося про те, чи зберігає вона свою технічну або політичну «незалежність» у сфері ядерного озброєння або чи може Франція використовувати свої ударні ядерні сили без консультацій з Вашингтоном чи навіть без його попереднього повідомлення. Понад те, після закінчення «холодної війни» зниження бюджетних витрат на оборону до розумного мінімуму поставило під сумнів здатність європейських країн, особливо тих, що мають збройні сили середньої потужності, самостійно здійснювати воєнні операції. Навіть у випадку США, що безумовно мають можливість діяти у військовому відношенні незалежно, складна мережа глобальних зобов'язань ставить суттєві обмеження використанню їх збройних сил за межами американської території.

Отже, прерогатива під час прийняття рішень щодо проблем національної безпеки залишається за національними урядами, однак ці рішення суттєво обмежені їхньою участю у структурі системи міжнародної безпеки. Транснаціональний характер оборонної промисловості, певні зобов'язання й домовленості, міркування щодо витрат, що спричиняють вибір тієї чи іншої оборонної доктрини, також змушують проводити багатосторонні консультації та ухвалювати колективні рішення.

Таким чином, для більшості розвинених європейських країн стратегія, спрямована на досягнення національної безпеки, майже перестала відокремлюватися від стратегії міжнародної безпеки, оскільки вони, разом з іншими розвиненими країнами, утворюють єдину систему колективної безпеки, у межах якої військова сила не відіграє активної ролі у відносинах між державами, що є елементами цієї системи.

Проте, недооцінювання військового будівництва як підсистеми сектору безпеки країни може стимулювати проведення політики з позиції сили з боку інших держав. Мирні засоби ефективні лише тоді, коли вони спираються на достатню воєнну силу, що забезпечувала б захист держави та її життєво важливих інтересів.

Світовий досвід свідчить, що **держави застосовують воєнну силу тоді, коли немає можливостей вирішувати завдання іншими засобами або роль воєнної сили абсолютизується.**

Попри колективний характер безпеки характерною рисою сучасної оборонної стратегії та політики США залишається Доктрина превентивних ударів. Її доповнює політика глобальної присутності, що передбачає наявність високомобільних військ і передових військових баз у безпосередній близькості до районів стратегічного інтересу Вашингтону, а також формування гнучких коаліцій для боротьби з конкретними загрозами. Водночас підтримка військових акцій США проти «небажаних» країн й участь у міжнародних антитерористичних заходах стали визначальними чинниками формування міжнародного рейтингу будь-якої держави, показником успішності двостороннього співробітництва зі Сполученими Штатами.

1 лютого 2010 р. Міністерство оборони США одночасно з оборонним бюджетом на 2011 рік представило Конгресу країни документ під назвою «Чотирирічний огляд оборонної політики» (Quadrennial Defense Review, QDR). Він входить до числа офіційних доктринальних документів, у яких викладається так звана декларативна стратегія США. До їх складу входять також «Стратегія національної безпеки», «Національна оборонна стратегія», «Національна військова стратегія» і т. д. Тобто «Огляд» – це офіційна публічна заява, адресована громадськості та міжнародній спільноті, де в дипломатичній, обгичній формі викладаються доктринальні принципи, але не розкривається повною мірою реальна стратегія (у США її називають «операційною» стратегією), що формулюється у секретних документах політичного й військового керівництва.

Порівняно з версією 2006 року документ на додаток до постійної стурбованості з приводу тероризму, боротьби з розповсюдженням ядерної зброї та інших моментів вносить нові зміни у військову концепцію, стратегічну спрямованість та інші важливі пункти, що відображають нові військово-стратегічні ідеї нового уряду США.

У передмові до цього плану міністр оборони США Роберт Гейтс підкреслює, що цей документ є важливим кроком на шляху до повного інституційного оформлення процесів реформування, що триває, і реструктуризації американських збройних сил з метою пошуку нового балансу між нагальними потребами сьогодення і найбільш імовірними та смертоносними загрозами майбутнього. За словами глави Пентагону, *«вперше головний пріоритет під час формування бюджету, політики й програм віддається поточним конфліктам»*. Разом з тим Р. Гейтс стверджує, що «ми повинні готуватися до широкого спектра майбутніх загроз безпеці – від програм модернізації збройних сил інших країн до неурядових груп, що розробляють все більш витончені і руйнівні засоби нападу на США, на наших союзників

і партнерів». При цьому, як заявляє міністр оборони, «поряд з іншими програмами модернізації звичайних і стратегічних сил підвищена увага приділятиметься новим концепціям повітряно-морських операцій, завданню ударів на великій відстані, діям у космосі та кіберпросторі із спрямуванням у ці сфери більшого обсягу інвестицій».

Зростає роль силового компонента й у сфері оборонної політики та політики безпеки **Російської Федерації**, що фактично координує воєнно-політичну діяльність низки країн СНД у рамках Організації Договору про колективну безпеку (Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизія, Таджикистан, Узбекистан). Негативно оцінюючи тенденцію до нівелювання ролі Ради Безпеки ООН і перехід до застосування збройних сил на основі національних рішень, Росія водночас дотримується права превентивного застосування національних збройних сил. Такі положення викладені в редакції «Воєнної доктрини Російської Федерації» від 2007 року. Вони були значно розширені й доповнені у 2009 р., а також у низці законів про оборону та про можливість застосування збройних сил за межами РФ.

5.02.2010 року указом Президента РФ було введено в дію нову Воєнну доктрину Росії (замінила варіант 2000 року, що діяв раніше), а також «Основи державної політики в галузі ядерного стримування до 2020 року».

Варто зазначити, що у Воєнній доктрині враховуються основні положення Воєнної доктрини 2000 року, Концепції довгострокового соціально-економічного розвитку РФ на період до 2020 р., Стратегії національної безпеки РФ до 2020 року, а також відповідні положення Концепції зовнішньої політики РФ 2008 року й Морської доктрини РФ на період до 2020 року.

Оборонна політика НАТО зосереджена на розробленні всеосяжної програми заходів щодо забезпечення спроможності Альянсу виконувати весь спектр сучасних завдань у сфері безпеки. Зокрема, передбачено зміцнення союзницьких відносин, розширення безпекового простору НАТО шляхом прийняття нових членів і розвиток партнерських стосунків з країнами Ради євроатлантичного партнерства. Разом із тим, більшість країн НАТО продовжують формувати мобільні функціональні підрозділи, оснащені сучасним озброєнням і військовою технікою, здатні передислокуватися на значну відстань у будь-який конфліктний регіон світу у визначені терміни. Крім того, серед пріоритетних завдань розглядаються: вдосконалення військово-технічного потенціалу, створення ефективних засобів боротьби з поширенням зброї масового ураження, а також підтримка цивільних структур у надзвичайних ситуаціях.

Незважаючи на те, що офіційний Брюссель і надалі розглядає НАТО як основу євроатлантичної безпеки, ЄС у рамках Спільної Європейської

політики безпеки та оборони створюється власна військова складова, що має стати базою для проведення незалежної політики у військовій сфері. Зокрема, головним інструментом реалізації цих завдань мають стати європейські сили швидкого реагування, здатні до проведення самостійних операцій у визначених зонах відповідальності. До них належать: можливі превентивні удари за межами національних територій, операції «примусу до миру» та гуманітарні операції. Водночас активними темпами відбувається інституціалізація силових структур Євросоюзу, розширюється співробітництво в галузі озброєнь та оборонних можливостей для врегулювання криз. Зокрема, великого значення надається підвищенню ефективності миротворчої діяльності на Балканах, відповідальність за яку ЄС перебрав від НАТО.

Отже, посилення у міжнародній політиці ролі військової сили та розвиток консолідованої військово-політичної діяльності в боротьбі з нетрадиційними загрозами привели до зміцнення діючих і запровадження нових механізмів взаємодії як у двосторонніх, так і в багатосторонніх відносинах, а на національному рівні прискорили процес об'єднання можливостей різних силових структур, оптимізації їхньої взаємодії у боротьбі з новими загрозами. Водночас ефективність державної політики у цих напрямках головним чином впливає на місце країни в новому глобальному порядку.

У нових геополітичних умовах змінюється і сам характер бойових дій. Національним збройним силам у майбутньому доведеться мати справу зі значною кількістю загроз різного рівня та інтенсивності. Необхідність успішного протистояння цим загрозам потребує умілої інтеграції частин і підрозділів різних родів військ збройних сил, різноманітних відомств і, цілком можливо, різних країн.

За цих умов можна говорити про війну нового покоління, що передбачає якісне покращення бойових можливостей збройних сил на основі реалізації потенціалу «інформаційної революції». У рамках таких бойових дій маневр, удар, матеріально-технічне забезпечення та захист повинні перетворитися у домінуючий маневр, високоточне ураження цілей, точкове матеріально-технічне забезпечення та всеспрямований захист.

Домінуючий маневр передбачає здатність збройних сил досягти позиційної переваги з високою швидкістю та з темпом бойових дій. Ця здатність визначається можливістю швидкої концентрації широко розосереджених сил і засобів. За певних умов, у мирний час, під час грамотного проведення інформаційних операцій, однієї впевненості в наявності такої можливості достатньо для стримування потенційного супротивника.

Високоточне ураження цілей виходить за межі традиційного поняття «точний удар по цілі боєприпасами взривної дії». Крім ураження цілі за допомогою високоточної зброї, передбачається використання звичних

формувань, десантування груп спецназу, а головне – проведення повномасштабної психологічної операції. У мирний час при виконанні завдань з високоточного ураження цілей перевага надаватиметься акціям, що виключають летальні наслідки, тобто інформаційні підривні операції остаточно виступають на перший план, перетинаючи межі компетенції розвідувальних і контррозвідувальних органів.

Точкове матеріально-технічне забезпечення повинне вирішити проблему щодо забезпечення збройних сил необхідним особовим складом, озброєнням, технікою та матеріальними засобами в потрібному місці, в потрібний час і в потрібній кількості для виконання поставлених завдань у всьому діапазоні військових дій. На думку провідних експертів, це стане можливим із введенням у дію мережевої інформаційної системи реального часу, що забезпечує повну видимість усіх сил і засобів як частини оперативної обстановки. Аналіз обстановки, планування, прогноз, швидкість, продуктивність та ефективність транспортних систем сприятимуть удосконаленню базування і розподілу засобів матеріально-технічного постачання. До того ж, нові інформаційні системи передбачають можливість застосовувати їх для ефективного зближення з цивільною економікою та для використання її елементів у військовій справі.

Всеспрямований захист означає здатність збройних сил захистити свій особовий склад, бойові та матеріально-технічні засоби, необхідні для виконання поставлених завдань. Такий вид захисту має бути досягнутим унаслідок обрання та застосування «багатошарових» активних і пасивних засобів захисту в повітряному, наземному, космічному та інформаційному просторі за будь-яких видів військових дій.

Зміст розглянутих елементів нового бачення розвитку воєнного сектору безпеки провідних держав характеризує новий етап у розвитку форм і засобів збройної боротьби. Сьогодні забезпечення воєнної безпеки країни залежить не лише від наявності адекватного ймовірного супротивнику власного воєнного потенціалу, але й усе більшою мірою базується на якісно інших факторах, передусім економічному, інформаційному, технологічному, політичному та соціальному.

2. Потенційні загрози воєнній безпеці України

2.1. Загрози суверенітету й територіальній цілісності України

Незважаючи на невисоку ймовірність широкомасштабної агресії проти України з метою окупації всієї або великої частини її території, ми не маємо права повністю відкидати можливість виникнення кризи або конфлікту, які можуть створити загрози суверенітету й територіальній

цілісності держави. До них слід віднести широкий діапазон потенційних викликів та загроз воєнного характеру – від політичного втручання у внутрішні справи України, воєнно-силового тиску з демонстрацією сили (амбіцій) із застосуванням заходів та санкцій економічної блокади, припинення поставок енергоресурсів до застосування воєнної сили.

Спроби розпалення регіонального сепаратизму, етнічних і релігійних конфронтацій також небезпечні та можуть призвести до напруження й викликати дестабілізацію обстановки. Незавершеність процесу делімітації та демаркації державного кордону може ініціювати територіальні претензії до України з боку окремих політичних сил деяких суміжних країн, програми яких містять претензії до України і, у свою чергу, можуть призвести до напруження у відносинах між Україною та її сусідами.

2.2. Політична нестабільність, воєнно-політичний конфлікт поблизу державних кордонів України

Політична нестабільність, воєнно-політичні конфлікти поблизу державних кордонів України можуть призвести до локальної напруженості. Події на Кавказі, у країнах Центральної Азії, на Балканах, нерегульованість замороженого конфлікту у Придністров'ї, наявність конфліктних ситуацій в інших європейських державах свідчать про те, що загроза воєнного конфлікту у Європі та поблизу кордонів залишається. Однак це обумовлюється вже не ідеологічним блоковим протистоянням, а комплексною дією потенційних загроз воєнного характеру. За умов подальшої їх ескалації спостерігатиметься тенденція до загострення цих загроз, які без вчасного попередження провокуватимуть нові конфлікти, що можуть поширитися на територію України, або вона може бути до них втягнута поза її бажанням.

Конфлікти й політична нестабільність, як правило, супроводжуються незаконною торгівлею зброєю, нелегальною міграцією, соціальним сплеском, деморалізацією суспільства, значною кількістю біженців та переміщених осіб, торгівлею людьми, активізацією наркоторгівлі, повітряного та морського піратства. Ці негативні явища можуть у майбутньому зачепити й Україну, що негативно впливатиме на економіку держави, її соціально-політичний стан і може призвести до інших небажаних наслідків.

2.3. Ймовірність втягування України в регіональні збройні конфлікти або протистояння між іншими державами

Міжнародні зобов'язання нашої держави передбачають тимчасове перебування на її території підрозділів збройних сил іноземних держав на умовах, визначених чинним законодавством України. У зв'язку з

цим у випадку, коли держава, чії підрозділи тимчасово перебувають на території України, стає учасником збройного конфлікту, протистояння з третьою стороною або в разі збройного конфлікту на її території, не можна виключати того, що на теренах України можуть здійснюватися акції проти сил і цивільного персоналу, який забезпечує життєдіяльність баз (об'єктів), що тимчасово перебувають на її території.

2.4. Неконтрольоване розповсюдження зброї масового ураження й технологій подвійного використання

Окремі держави, так само як і кримінальні та терористичні організації у різних регіонах світу, намагаються набути технології для виготовлення ЗМУ та засобів її доставки. Зростання кількості держав, що володіють такою зброєю, збільшує ризик для світового співтовариства, у тому числі і для України. Застосування такої зброї може призвести до значних демографічних та економічних втрат, а маніпулювання її наявністю – до соціальних проблем, політичного та економічного шантажу.

2.5. Міжнародний тероризм

Тенденції глобалізації породжують загрози терористичного характеру, що набувають нового значення для високотехнологічних, відкритих суспільств. За цих обставин особливою небезпекою для України становить загроза терористичних актів на ядерних та інших стратегічних об'єктах промислової інфраструктури. Оскільки Україна має велику й розгалужену мережу зазначених об'єктів, наслідки від терористичних актів на них можуть бути катастрофічними не тільки для населення й території України, а й для значної частини європейської території.

2.6. Загрози в інформаційній сфері та інформаційна безпека

Україна, її Збройні сили прискореними темпами впроваджують сучасні інформаційні технології. Поруч із незаперечними їх перевагами, вони є надзвичайно вразливими. До загроз у цій сфері варто віднести комп'ютерну злочинність, кібернетичний тероризм, можливість розголошення вразливої інформації, маніпулювання інформацією для впливу на суспільну свідомість, зокрема поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації. Особливу загрозу для України можуть становити спроби інших держав чи недержавних структур використати інформаційні технології та ресурси для реалізації власних цілей та певних дій, що суперечать національним інтересам України. Наприклад, кібератаки, спрямовані на порушення або знищення деяких систем комунікацій Збройних сил України, та навіть повне виведення з ладу системи управління військами (силами). Тому Збройні сили України, правоохо-

ронні органи та інші військові формування держави повинні мати можливість, в межах своєї компетенції, брати участь у підтриманні надійної та безпечної автоматизованої системи управління держави.

2.7. Порушення постачання життєво необхідних ресурсів

Стабільний розвиток України залежить від зовнішнього постачання таких життєво важливих ресурсів, як нафта, природний газ, електроенергія тощо. Окрім того, територією України проходять важливі для деяких держав Європи нафтопроводи, газопроводи, лінії електропередач тощо. Україна несе не тільки економічну, а й моральну відповідальність за повне і своєчасне забезпечення їх постачання до інших держав-партнерів. Імовірні порушення системи забезпечення України та держав-партнерів зазначеними ресурсами можуть спричинити значні ускладнення для національної економіки та іміджу держави.

Маршрути постачання енергоносіїв до України проходять через політично нестабільні регіони. Тому існує необхідність у здійсненні міжнародних заходів щодо забезпечення їх безпеки. Збройні сили повинні бути готовими у рамках міжнародного права здійснити функцію захисту національних інтересів України у цій сфері.

Отже, об'єктивний аналіз свідчить, що в сучасному світі загрози у военній сфері набувають іншого характеру, насамперед у контексті виникнення нових воєнно-технічних і технологічних можливостей при вирішенні глобальних політичних і воєнно-стратегічних завдань. У зв'язку з цим природа таких загроз зміщується в область невизначеності, а наявні її складові становлять загрози, що нерідко є похідними від інших загроз.

Але, незважаючи на доволі широкий спектр загроз воєнного характеру, необхідно завжди пам'ятати наступну аксіому – воєнна небезпека залишається виключно потенційною доти, доки суб'єкти політики (політичні й військові лідери, органи влади та управління тощо) не починають розглядати її в якості основного й вирішального інструменту зовнішньої політики, єдиним засобом вирішення політичних, економічних й інших протиріч. Воєнну небезпеку можна кваліфікувати як пряму військову загрозу лише за умови, коли використання військової сили набуває адресного характеру, тобто готуються або здійснюються акції, здатні підірвати внутрішню стабільність, стійке зовнішньополітичне становище країни, проти якої спрямовані ці дії, і які мають на меті завдання шкоди її суверенітету й територіальній цілісності.

Загалом питання прагматичного визначення пріоритетності цілей воєнної безпеки України назріло, оскільки об'єктивні причини політичного, економічного та іншого характеру все активніше змушують політичне керівництво країни визнати необхідність радикального перегляду

всієї системи поглядів на характер майбутньої війни, форми й способи застосування в ній Збройних сил та інших компонентів сектору безпеки України. Водночас політика позаблоковості та вимога достатньої обороноздатності вимагають швидких і рішучих дій для розвитку воєнної складової сектору безпеки. Зусилля держави в оборонній сфері мають бути зосереджені на створенні Збройних сил, адекватних сучасним викликам і загрозам.

Натомість аналіз ситуації, що склалася у Збройних силах України сьогодні, показує, що вони майже не готові до виконання завдань за призначенням. озброєння та військова техніка морально і фізично застаріли, на низькому рівні бойова підготовка.

Основними причинами критичного стану ЗС України є:

- хронічне недофінансування оборонної сфери й дисбаланс оборонного бюджету у бік «утримання і проїдання»;
- Міністерство оборони України так і не спромоглося стати значним замовником продукції військового призначення у національного оборонно-промислового комплексу. Внаслідок неповноцінного фінансування національний ОПК, що має забезпечувати потреби Збройних сил в озброєнні та військовій техніці, сам перебуває на межі виживання;
- недостатньо ефективна державна політика в оборонній сфері, що проявилася у відсутності персональної відповідальності за результати виконання державних цільових програм з розвитку Збройних сил, озброєнь і військової техніки, оборонно-промислового комплексу. Жодна з цих програм не була виконана.

3. Шляхи та напрями посилення оборонної політики України на початку XXI століття

Відповідно до цілей воєнної безпеки України визначаються принципи застосування Збройних сил та інших військових формувань. Основне значення тут має питання бойового складу Збройних сил в умовах військового часу, вирішення якого покладене на Генеральний штаб Збройних сил України. Незважаючи на жорсткі обмеження економічного та мобілізаційного характеру, методичні підходи до стратегічного планування застосування Збройних сил України та інших військових формувань поки в цілому залишаються незмінними, тобто такими, які були за умов колишнього СРСР. І, звичайно, зумовлена таким підходом чисельність і структура бойового складу військ (сил) є надлишковою. Неадекватними сучасним обставинам та прогнозованим на майбутнє залишаються засоби військового реагування. Далеко не оптимальним є бойовий склад Збройних сил України і для мирного часу (пріоритетними

мають бути їхня повітряна складова, розвиток інформаційних технологій, високоточна зброя, системи та засоби розвідки тощо).

Необхідно здійснювати подальше реформування силової компоненти сектору безпеки України з метою приведення її у відповідність із реальними загрозами у війнній сфері з урахуванням наявних можливостей економіки країни. Акцент при цьому необхідно зробити на пріоритетний розвиток і всебічне оснащення військових з'єднань і частин постійної готовності, розвиток сил і засобів протиповітряної оборони, засобів розвідки та управління.

При цьому слід відзначити, що вирішення окресленого кола питань виключно лише силами Генерального штабу Збройних сил України є неможливим. Не змінивши офіційно існуючі воєнно-доктринальні погляди, не визнавши на політичному рівні той факт, що Україна відтепер займає на регіональному рівні своє, гідне й важливе, місце, сподіватися на позитивні зміни у військовому будівництві неможливо. Що ж стосується механізму реалізації цього вельми складного політичного й воєнно-стратегічного завдання, то починати слід із визначення пріоритетності цілей воєнної безпеки України.

Сьогодні, коли кількість чинників, що визначають загрози воєнній безпеці України, має стійку тенденцію до розширення, значення вдосконалення теоретичного й методологічного апарату визначення пріоритетності цілей воєнної безпеки України значно зростає. Важливість вирішення цієї проблеми зумовлена тим, що незважаючи на всі здійснювані заходи, дисбаланс між реальними можливостями держави щодо підтримки на необхідному рівні всіх компонентів сектору безпеки і власне цими вимогами не тільки не зменшується, але навіть зростає. Однією з причин цього є те, що досі чітко не визначені пріоритети у всьому спектрі існуючих воєнних загроз і не зосереджені досить обмежені ресурси для належного реагування.

З метою визначення реальних потреб воєнного й військово-технічного характеру, керуючись усебічними та об'єктивними оцінками загроз, необхідно розробити механізм жорстко регламентованих і нормативно затверджених критеріїв і граничних значень воєнної безпеки.

Цілісної системи оцінок, розроблених на основі такого підходу, у воєнній сфері країни досі немає. Разом з тим слід зазначити, що у світовій практиці існує певний досвід формування державної політики щодо ступеня важливості тих чи інших загроз через систему критеріїв і граничних значень (зокрема, в чисельності особового складу, втрат озброєнь і військової техніки у локальних збройних конфліктах, у рамках ведення регіональної війни, інші параметри).

Граничні значення **військово-технічних параметрів воєнної безпеки** дадуть змогу чітко визначити параметри технічного забезпечення проце-

су військового будівництва. Такими параметрами зокрема могли б бути: частка сучасних озброєнь і військової техніки (ОВТ) в оснащенні угруповань військ (сил); мінімальний рівень замовлень ОВТ для промисловості (з метою забезпечення постійної бойової готовності сил загальною призначення), розміри державних резервів озброєнь і військової техніки (відповідно до потреб ведення збройної боротьби в рамках військових конфліктів різного масштабу й напруженості тощо).

Військово-економічні та військово-соціальні параметри воєнної безпеки є основними для оцінки соціально-політичного зрізу сектору безпеки України. До таких параметрів можуть бути віднесені: максимальний рівень задоволення внутрішніх потреб у стратегічних матеріалах, устаткуванні й комплектуючих, що імпортуються; частка імпорту в озброєнні та військовій техніці; розміри державних резервів стратегічних матеріалів; частка витрат на оборонні НДДКР (в оборонних витратах і порівняно з іншими країнами); мінімальні річні обсяги введення в дію житла (нового) для військовослужбовців Збройних сил; мінімальний рівень грошового забезпечення військово-службовців; рівень пенсійного забезпечення тощо.

Розробка методики розрахунків таких параметрів із визначенням їх порогових значень вимагає чималих організаційних зусиль і досконалого наукового опрацювання, оскільки кожний із згаданих параметрів вимагає обґрунтування та нормативного (директивного) затвердження.

Слід відзначити важливість пропонованого підходу, застосування якого в якості основного робочого інструменту міжвідомчої оцінки процесів, що відбуваються у сфері забезпечення воєнної безпеки держави, здатне узгодити політичні реалії та вимоги з оперативно-стратегічними й військово-технічними можливостями сектору безпеки України.

Тільки такий комплексний підхід дасть змогу відстежувати загрози воєнній безпеці через конкретні військово-технічні параметри Збройних сил України й розробити реальний механізм контролю забезпечення воєнної безпеки держави. З метою об'єктивного узгодження загроз і потреб силового компонента сектору безпеки в силах і засобах їх забезпечення, витрат на їх створення, будівництво та розвиток необхідно використовувати можливі, а не віртуальні сценарії ймовірного задіявання України у військових конфліктах. Це апробований та ефективний метод, що широко й успішно застосовується в практиці науково-методичного забезпечення процесу підготовки та прийняття управлінських рішень. Він може бути активно задіяний при вирішенні конкретних завдань із забезпечення воєнної безпеки України.

Велика кількість нових воєнних загроз за ресурсної обмеженості вимагає від реформування воєнної складової сектору безпеки держави пошуку оптимальних пропорцій між оборонним і цивільним сектора-

ми економіки, розумного компромісу між потребами та можливостями країни щодо підтримки своїх збройних сил у складі та стані, що гарантує стримання агресії або ведення бойових дій у межах локальних військових конфліктів і локальних війн.

Забезпечення економічного зростання держави (без втрати при цьому обороноздатності) створює необхідність застосування наступних принципів державної політики:

1) пріоритетність розвитку оборонних програм завдяки реалізації яких створюється продукція військового призначення та подвійного використання, що може скласти конкуренцію на світовому ринку озброєння;

2) визначення нових пріоритетів, концентруючи ресурси на критичних напрямках і наукомістких технологіях, що не лише забезпечать зміцнення експортного потенціалу держави, уможливають розвиток 1-2 макротехнологій, завдяки яким Україна зможе інтегруватись у світовий ринок високих технологій та інтелектуальних послуг;

3) забезпечити збереження наукового потенціалу ОПК України, що має стати локомотивом науково-технологічного розвитку країни в цілому, а не лише сфери оборони.

У цьому контексті до основних напрямів і завдань держави щодо забезпечення розвитку воєнної складової безпекового сектору України слід віднести:

- розширення наукових досліджень у напрямку отримання оцінок і прогнозів змін щодо воєнних загроз і визначення шляхів забезпечення рівня оборонної достатності;

- захист інформаційного простору України та її входження у світовий інформаційний простір, створення розвинутої інфраструктури в інформаційній сфері;

- всебічна державна підтримка й повномасштабне фінансове забезпечення заходів зі здійснення міжнародного співробітництва з метою забезпечення колективної безпеки та спільної оборони;

- забезпечення моделювання та завчасного планування застосування Збройних сил з урахуванням різних варіантів (сценаріїв) початку та ведення війни. Відповідно до цього потрібно забезпечити розробку оперативно-стратегічних і тактико-технічних вимог до озброєння та військової техніки, завчасно спланувати розробку найбільш важливих озброєнь та військової техніки (особливо високоточної, високоефективної, високоінтелектуальної зброї);

- необхідність перегляду Стратегії національної безпеки, воєнної політики, Концепції воєнного (оборонного) будівництва й розвитку Збройних сил, Воєнної доктрини з метою їх осучаснення;

- забезпечення раціонального будівництва та розвитку ЗС, організації їх всебічної підготовки й підтримки в необхідній готовності; посилен-

ня контролю за реалізацією відповідних державних цільових програм, створивши для цього відповідні системи державного моніторингу;

- розвиток оборонно-промислового комплексу, створення сприятливих умов для мобілізаційного розгортання галузей національної економіки з метою виробництва озброєння, військової техніки та майна в необхідних обсягах;

- розвиток військово-технічного співробітництва з іншими державами з метою забезпечення Збройних сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, та правоохоронних органів озброєнням, військовою технікою та майном, що не виробляються в Україні;

- підготовка національної економіки, території, органів державної влади, органів військового управління, органів місцевого самоврядування, а також населення до дій в особливий період.

Висновки

1. Створення будь-якої системи міжнародної військової безпеки має на меті зміцнення зовнішньої безпеки її членів. Водночас це не проста сума можливостей держав забезпечити свою безпеку, а новий якісний стан, що ґрунтується на системі зобов'язань, гарантій і можливостей. Ефективність міжнародної системи безпеки залежить від багатьох чинників, а саме від:

- стану й тенденцій розвитку сучасної геостратегічної ситуації, міжнародних реалій на регіональному й субрегіональному рівнях;

- внутрішнього стану справ у державі та реальних можливостей змінити його на краще;

- характеру сучасних загроз, що найсуттєвіше впливають на стабільність держав на регіональному й субрегіональному рівнях;

- ефективності вже існуючих систем безпеки та їх спроможності змінюватися з урахуванням нових завдань;

- реальних можливостей створення нових систем безпеки і характеру взаємодії з уже існуючими.

2. Дуже важливу роль у діяльності системи забезпечення військової безпеки відіграє чітке визначення викликів, загроз та чинників з точки зору можливостей їх негативного впливу на стан особи, суспільства й держави. Здатність передбачати потенційні та реальні загрози і виклики є одним із головних завдань створеної системи забезпечення безпеки.

3. Для сучасного етапу розвитку геополітичних систем міжнародних відносин характерною є дія наступних тенденцій:

- нинішній стан міжнародних і міжнаціональних відносин не дозволяє запобігти розпадові існуючих федеративних, регіональних, поліетнічних і поліконфесійних держав;

- сучасна система міжнародних відносин – це дві автономні підсистеми: першу підтримують держави, визнані міжнародним співтовариством, а другу – невизнані країни та народи;

- структура інститутів світового співтовариства набуває чотири-ярусної моделі: в першому ярусі розташовуються держави-нації, кількість яких постійно зростає; у другому – субрегіональні організації, що у визначеній ситуації розпадаються на дрібніші з метою підвищення ефективності здійснюваної політики безпеки; на третьому – регіональні організації, що постійно розширюють зону своєї відповідальності з метою участі частини держав-членів у інших регіональних організаціях; четвертий ярус займають глобальні організації, які розвиваються на базі норм міжнародного права;

- спрямованість політики безпеки країн і народів має яскраво виражений вертикальний вектор, тобто сучасні держави реалізують свої національні інтереси шляхом участі в субрегіональних, регіональних і глобальних наднаціональних організаціях;

- у процесі зміни геополітичних систем міжнародних відносин не відбувається відновлення системи воєнно-політичних поглядів, що постійно призводить до кризових явищ у світі. Кількість збройних конфліктів, що перебувають у стадії врегулювання та збройного протиборства, досягла небувалого в історії XX століття рівня. Це дає підстави говорити про наявність нині третьої світової війни у «тліючому режимі». При цьому варто підкреслити, що сучасні воєнні конфлікти – це синтетична величина соціальних, економічних, політичних, культурних, етнічних і конфесійних чинників.

4. Війна залишається найбільшою загрозою для незалежного існування держав, національних утворень і цивілізацій у цілому. Але зовнішні загрози, пов'язані з нею, не є переважаючими. Роль війни як найбільшої загрози безпеці не змінилась, але технічний і технологічний розвиток людства, формування міжнародної економічної системи та загальносвітової мережі комунікацій дали поштовх для виникнення принципово нових загроз, що мають свої особливі риси та специфічно виявляються у внутрішньополітичних та міжнародних відносинах.

5. У сучасних умовах комплексну реалізацію національних інтересів тієї чи іншої держави досить важко уявити без наявності в її розпорядженні сильної воєнної складової. Водночас це не означає, що військовий компонент системи національної безпеки держави гарантує їй воєнну безпеку. Понад те, нарощування воєнної могутності може не тільки призвести до порушення балансу сил між державами, а й суттєво підірвати економіку країни та деформувати соціально-політичну обстановку в ній.

6. Посилення ролі воєнної сили у міжнародній політиці та розвиток консолідованої військово-політичної діяльності у боротьбі з нетрадицій-

ними загрозами привели до зміцнення діючих і запровадження нових механізмів взаємодії як у двосторонніх, так і у багатосторонніх відносинах, а на національному рівні прискорили процес об'єднання можливостей різних силових структур, оптимізації їх взаємодії у боротьбі з новими загрозами. Водночас ефективність державної політики у цих напрямках головним чином впливає на місце країни в новому глобальному порядку.

7. Наукові дослідження, як і законодавство сфери воєнної безпеки чи воєнної сфери (сектору безпеки) України, а також модель і структура Воєнної організації держави потребують подальшого суттєвого вдосконалення і трансформації, наближення до сучасних потреб і європейських стандартів. А це своєю чергою вимагає організувати роботу з підготовки та прийняття передбачених ст. 2 Закону України «Про основи національної безпеки України» та іншими законодавчими й нормативно-правовими актами Стратегії воєнної безпеки України, Концепції та закону про розвиток Воєнної організації держави, якими мають бути визначені цільові настанови, керівні принципи подальшого воєнного будівництва, напрями діяльності органів державної влади в конкретних обставинах у разі будь-яких загроз національним інтересам України для їх нейтралізації, а також належне наукове обґрунтування цих проблем.

8. У чинній нормативно-правовій базі відсутнє офіційне визначення сектору безпеки, незважаючи на його застосування у стратегічних документах з розвитку системи забезпечення національної безпеки (СЗНБ). При цьому у західних учених і фахівців є власний підхід до цього поняття, який не можна застосовувати безпосередньо в Україні. Його необхідно адаптувати до умов країни, враховуючи такі суб'єкти СЗНБ, як ВОД, правоохоронні, розвідувальні та контррозвідувальні органи, оборонно-промисловий та науковий комплекси тощо.

9. Перелік загроз, яким має протидіяти ВОД, визначено дуже широко, не враховуючи специфіки організації, її реальних можливостей – усі зовнішні та внутрішні загрози національним інтересам України. Вони потребують істотного уточнення, конкретизації та ранжирування.

10. Необхідно систематизувати сукупність стратегічних документів, що визначають розвиток сектору безпеки, насамперед встановити їх ієрархію, сферу застосування, послідовність розробки.

11. Забезпечити наукову підтримку, відкритість, участь громадських організацій під час розробки нових та удосконалення чинних стратегічних документів у сфері національної безпеки, насамперед Концепції розвитку Воєнної організації держави.

12. Нині військове будівництво України та реорганізація її воєнної системи ще не мають належної опори в наукових дослідженнях. Відсутнє чітке уявлення щодо використання скоординованих дій військових форму-

вань (внутрішніх, прикордонних військ, сил СБУ тощо) у воєнний час, їх реорганізація йде незалежно одне від одного, що шкодить воєнній безпеці країни, розпоршує і без того мізерні бюджетні асигнування на оборону.

13. Процес воєнної реформи в Україні відбувається зі значними труднощами. Серед основних проблем сфери воєнної безпеки України слід зазначити насамперед проблеми внутрішнього характеру:

- недосконалість законодавчої бази в оборонній сфері держави;
- відсутність у воєнно-політичного керівництва об'єктивної оцінки ресурсних обмежень;
- відсутність політичного консенсусу в парламентських фракціях щодо військової сфери держави, прийняття державних програм реформування військових формувань «за рахунок майбутніх урядів»;
- недостатнє фінансове забезпечення програм реформування Воєнної організації держави та оборонно-промислового комплексу України;
- низький рівень забезпечення військовою та спеціальною технікою та озброєнням нового покоління Збройних сил України й інших військових формувань, що загрожує послабленням їх боєздатності;
- незадовільний стан збереження та утилізації великої кількості застарілої військової техніки, озброєння та вибухових речовин;
- відсутність належного дієвого контролю за реалізацією державних програм соціального захисту військовослужбовців, звільнених з військової служби, та членів їх родин.

14. Оскільки євроатлантична інтеграція України навряд чи можлива раніше ніж у середньостроковій перспективі, існує реальна потреба в альтернативних підходах щодо розробок стратегічних пріоритетів воєнної реформи на період до 2020 року.

Вирішення зазначених проблем повністю залежить від держави, тому на сьогодні це є головним пріоритетом у процесі формування завдань внутрішнього аспекту воєнної політики.

15. Зростання конфліктності та невпевненість у визначенні союзників та противників вимагають підготовки до невизначеного майбутнього, відтак зростає значення воєнно-силових компонентів у міжнародних відносинах.

16. У сучасних умовах трансформація збройних сил з метою досягнення цілковитого військового панування багато в чому залежить від інформаційної переваги як основного чинника, що визначає успішність такої трансформації, та від здатності до впровадження інновацій.

17. Реалізація нової концепції збройних сил дозволяє говорити про війну нового покоління, що передбачає якісне покращення бойових можливостей збройних сил на основі реалізації потенціалу «інформаційної революції». В умовах таких бойових дій маневр, удар, матеріально-технічне забезпечення та захист мають перетворитися у

домінуючий маневр, високоточне ураження цілей, точкове матеріально-технічне забезпечення та всепрямований захист.

18. Аналіз рівня планового фінансування сектору безпеки свідчить про вкрай неефективну державну політику у сфері національної безпеки, зокрема запланована частка сектору безпеки України у видатках у 2009 р. скоротилася на 27,6 % порівнянно з 2004 р. Міністерство оборони хоча і залишається пріоритетною статтею бюджетних видатків сектору безпеки України, однак його частка у загальних видатках сектору безпеки скоротилася з 39 % у 2004 р. до 32,3 % у 2009 р. Зміна самої структури військового бюджету при збільшенні в ньому частки поточних витрат (утримання Збройних сил та бойова підготовка) та скорочення частки інвестиційної компоненти (закупівля озброєння, НДДКР, військове будівництво) суперечить світовим тенденціям. Критична ситуація склалася у сфері воєнно-технологічної безпеки України і виглядає майже катастрофічною. Передусім це стосується фінансування такої статті військового бюджету, як прикладні дослідження у сфері військової оборони держави. Частка витрат за цією статтею скоротилася з 2,4 % у 2003 р. до 2,1 % у 2009 р.

19. На сьогодні для України питання забезпечення воєнної безпеки держави постає в такому ракурсі: нації, що не можуть дозволити собі створення польових експедиційних сил, здатних виконувати весь спектр завдань ХХІ століття, повинні активніше користуватися спеціалізацією задля більшого внеску в колективну оборону регіону. Але держави, що спеціалізуються на певних напрямках, мають робити це в складі «групи країн», щоб звести до мінімуму небезпеку зіткнення з військовою загрозою, яку її армія нейтралізувати не готова.

Додаток

МАТЕРІАЛИ ЗАСІДАННЯ
«КРУГЛОГО СТОЛУ»

23 листопада 2010 року в місті Києві, в приміщенні Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД), відбулося засідання за «круглим столом» з теми «Оборонна політика України на початку XXI століття». Захід було організовано Національним інститутом стратегічних досліджень. У ньому взяли участь фахівці з питань оборонної політики з президентських структур, міністерств, відомств, наукових установ і громадських організацій.

Для учасників засідання було підготовлено аналітичну доповідь, що стала одним із предметів обговорення.

В обговоренні взяли участь:

АЛЕКСАНДРОВ
Олег
Святославович

Головний консультант відділу оборонних стратегій та військово-технічної політики Національного інституту стратегічних досліджень

БЕГМА
Віталій
Миколайович

Завідувач відділу оборонних стратегій та військово-технічної політики Національного інституту стратегічних досліджень

ВАГАПОВ
Володимир
Белалович

Головний редактор журналу «Наука і оборона»

ГОРБУЛІН
Володимир
Павлович

Голова Ради із зовнішньої та безпекової політики, академік національної Академії наук України

ГОРОВЕНКО
Валентин
Костянтинович

Заступник керівника Департаменту з питань воєнної безпеки Апарату Ради національної безпеки і оборони України

ГУЦАЛ
Анатолій
Феодосійович

Радник директора Національного інституту стратегічних досліджень

ЄРМОЛАЄВ
Андрій
Васильович

Директор Національного інституту стратегічних досліджень

КОНОНЕНКО
Костянтин
Анатолійович

Завідувач відділу глобалістики та безпекових стратегій Національного інституту стратегічних досліджень

ЛИТВИНЕНКО Олександр Валерійович	Заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень
ЛОБКО Михайло Миколайович	Державний експерт відділу воєнної політики Управління проблем оборонної політики Ради національної безпеки і оборони України
МАРКЕЛОВ Віктор Миколайович	Провідний науковий співробітник відділу оборонних стратегій та військово-технічної політики Національного інституту стратегічних досліджень
МОКЛЯК Сергій Петрович	Заступник начальника Воєнно-дипломатичної академії Збройних Сил України
СВЕРГУНОВ Олександр Олексійович	Провідний науковий співробітник відділу оборонних стратегій та військово-технічної політики Національного інституту стратегічних досліджень
СОБОЛЄВ Андрій Аркадійович	Заступник завідувача відділу оборонних стратегій та військово-технічної політики Національного інституту стратегічних досліджень
СУНГУРОВСЬКИЙ Микола Вікторович	Директор військових програм Центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова
ШАРОВ Євген Павлович	Завідувач відділу зовнішньої політики Національного інституту стратегічних досліджень
ШЕХОВЦОВ Володимир Степанович	Заступник директора регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м. Дніпропетровську

Учасники засідання «круглого столу» обговорили зміни глобального воєнного середовища та потенційні загрози воєнній безпеці України, шляхи та напрями посилення ефективності оборонної політики України на початку ХХІ століття.

**ЄРМОЛАЄВ Андрій Васильович,
директор Національного інституту
стратегічних досліджень**

Шановні учасники «круглого столу»! Тема нашої сьогоднішньої розмови вельми актуальна – «Оборонна політика України на початку XXI століття». Світова системна фінансова криза у 2008-2009 роках вплинула на відносини у сфері міжнародної безпеки, а також подальший розвиток воєнних витрат, функціонування збройних сил, оборонно-промислових комплексів та військово-технічного співробітництва між державами.

На сьогодні глобальні політичні, економічні та воєнні зміни негативно впливають на послаблену в економічному відношенні Україну, її національну безпеку і зокрема на воєнну сферу.

У центрі уваги розмови за «круглим столом» буде актуальна проблема, а саме формування оборонної політики України в умовах позаблокового статусу держави в контексті прийняття Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». Ця проблема нерозривно пов'язана з формуванням військово-технічної та оборонно-промислової політики, а також розвитком військово-технічного співробітництва України з іншими державами, у тому числі з провідними країнами ЄС, РФ, США, КНР та Індією.

Сподіваюся, що сьогодні науковці, експерти із залученням провідних вітчизняних фахівців міністерств і відомств обговорюватимуть ці та інші проблемні питання оборонної політики України, у тому числі її реалізації, в умовах реформування та розвитку національних і блокових систем безпеки провідних країн, а також нових воєнних загроз, зокрема розповсюдження тероризму, зброї масового ураження, кіберзлочинності тощо.

Пропозиції учасників розмови за «круглим столом» щодо удосконалення процесів формування та реалізації оборонної політики України будуть враховані при розробці більш досконалої нормативно-правової бази України у цій сфері.

Передаю слово ведучому та переходимо до роботи відповідно до запропонованої програми.

**ЛИТВИНЕНКО Олександр Валерійович,
заступник директора Національного
інституту стратегічних досліджень**

Приєднуюся до вітань, що пролунали у цьому залі. Надаю слово для доповіді Бегмі Віталію Миколайовичу.

**БЕГМА Віталій Миколайович,
завідувач відділу оборонних стратегій
та військово-технічної політики
Національного інституту
стратегічних досліджень,
доктор економічних наук**

***Проблемні питання оборонної політики України
на початку XXI століття***

У цьому виступі хотів би акцентувати увагу на основних моментах аналітичної доповіді, підготовленої у відділі оборонних стратегій та військово-технічної політики Національного інституту стратегічних досліджень з теми, що обговорюється.

На початку XXI ст. почала формуватися нова геополітична та геоекономічна структура сучасного світу. Світова фінансова та економічна криза загострила та прискорила динаміку сучасних загроз і викликів. Ідеться про: активізацію боротьби за природні ресурси, передусім енергетичні; поглиблення розриву в соціально-економічному розвитку між багатими та бідними країнами; неконтрольовані масові міграційні процеси; загострення існуючих і можливість виникнення нових територіальних конфліктів; наслідки глобальних кліматичних змін; посилення конфронтації у відносинах провідних центрів сили; постання нових країн-лідерів (КНР, Індія, Бразилія).

Нині військова глобалізація та інтеграція до системи міжнародної безпеки змусили суттєво переосмислити ідею національної безпеки та її практичну реалізацію. Організація оборони і політика безпеки для розвинених країн не є відтепер їхньою суто внутрішньою справою. Якщо на початку XX ст. рішення про застосування військової сили були незаперечною прерогативою уряду тієї або іншої країни, і тільки його, то тепер створення багатонаціональних систем оборони та заходів безпеки робить прийняття таких рішень значно складнішим завданням.

За нових умов світового розвитку Сполученим Штатам непросто диктувати правила гри, забезпечуючи при цьому власну невразливість. Різко загострюються протиріччя між «середніми» та «малими» державами. По-перше, цьому сприяє демократизація міжнародних відносин. Якщо раніше наддержави тримали країни – своїх підопічних «в узді», то нині більшість держав діє на власний розсуд. Крім того, позначається й відсутність у багатьох регіонах чітко означених держав-

лідерів. Домінуючими причинами конфліктів і досі є прикордонно-територіальні та етнічно-релігійні, наприклад, як між ізраїльтянами та арабами, вірменами та азербайджанцями, греками і турками, сербами та албанцями, індійцями та пакистанцями. Все більшої кількості збройних конфліктів притаманний громадянський, а не міждержавний характер.

Зростання конфліктності у світі та зростаюча невпевненість у визначенні союзників і противників вимагають готуватися до невизначеного майбутнього, що посилює значення воєнно-силових компонентів у міжнародних відносинах.

Саме цю тенденцію відображають прийняті у 2010 р. двома найвпливовішими гравцями на світовій арені, і зокрема у Східній Європі, а саме США та Російською Федерацією нові концептуальні документи у сфері національної безпеки. У травні 2010 року оприлюднена нова Стратегія національної безпеки США, розроблена адміністрацією президента США Б. Обами. У лютому 2010 року указом президента РФ було введено в дію нову Воєнну доктрину Росії, а також «Основи державної політики в галузі ядерного стримування до 2020 року».

У новій Воєнній доктрині Російської Федерації, яка є одним із основних документів стратегічного планування держави для підготовки до збройного захисту та безпосереднього його проведення державою, визначено, що НАТО, його розширення та наближення до кордонів РФ, а також розгортання військових контингентів іноземних держав на сусідніх з РФ територіях, розгортання стратегічної системи ПРО є основною зовнішньою воєнною небезпекою для держави.

Услід за США та РФ варто очікувати перегляду концептуальних підходів до оборонної політики й іншими провідними країнами та оборонними альянсами. Нова стратегічна концепція НАТО затверджена 20 листопада 2010 року на саміті в Лісабоні. Цей документ визначає завдання Альянсу на найближче десятиліття й окреслює методи їх досягнення.

Також у серпні, листопаді та грудні 2010 р. уточнила свої стратегічні концепції Організація договору з колективної безпеки (ОДКБ).

Триває підготовка нової воєнної доктрини Індії, в якій, зокрема, передбачається можливість ведення війни «на два фронти» – проти Пакистану та Китаю. Це, своєю чергою, вплине на оборонні пріоритети КНР. Слід очікувати на своєрідну «ланцюгову реакцію» щодо внесення докорінних змін до засад забезпечення оборонної безпеки й іншими країнами світу (Пакистаном, Японією, Південною Кореєю тощо).

У нових геополітичних умовах змінюється і характер бойових дій. Так, інформаційні технології змінюють існуючі військові потенціали, способи ведення війни й забезпечують можливість застосувати військову силу на значній відстані та з великою точністю.

З одного боку, для держави зростає кількість воєнних загроз різного рівня та інтенсивності. З іншого – для протистояння таким загрозам необхідна вмiла інтеграція частин і підрозділів різних родів військ збройних сил, різноманітних відомств і, цілком можливо, різних країн. Це передбачає якісне покращення бойових можливостей збройних сил на основі реалізації потенціалу «інформаційної революції». У рамках таких бойових дій маневр, удар, матеріально-технічне забезпечення та захист мають перетворитися в домінуючий маневр, високоточне ураження цілей, точкове матеріально-технічне забезпечення та вєспрямований захист.

Таким чином, розглянуті елементи нового бачення розвитку воєнного сектору безпеки провідних держав характеризують новий етап розвитку форм і засобів збройної боротьби. Сьогодні забезпечення воєнної безпеки країни залежить не лише від наявності адекватного ймовiрного супротивнику власного воєнного потенціалу, а й усе більше базується на якісно інших факторах, передусім економічному, інформаційному, технологічному, політичному і соціальному.

Аналіз геополітичної та геоекономічної структури сучасного світу з урахуванням світової фінансової кризи а також характеристика динаміки сучасних воєнних загроз і викликів показують, що потенційними загрозами воєнній безпеці України можуть бути:

- загрози суверенітету і територіальній цілісності України, незважаючи на невисоку ймовірність широкомасштабної агресії проти України з метою окупації всієї або великої частини її території;
- політична нестабільність, воєнно-політичний конфлікт поблизу державних кордонів України;
- ймовірність втягування України в регіональні збройні конфлікти або протистояння між іншими державами;
- неконтрольоване розповсюдження зброї масового ураження і технологій подвійного використання;
- міжнародний тероризм;
- загрози в інформаційній сфері та інформаційна безпека зі втручанням у систему воєнної безпеки держави;
- порушення постачання життєво необхідних ресурсів.

За наявності широкого спектра загроз воєнного характеру необхідно враховувати, що воєнна небезпека залишається виключно потенційною доти, доки суб'єкти політики (політичні й військові лідери, органи влади та управління тощо) не починають розглядати її в якості основного й вирішального інструменту зовнішньої політики, єдиним засобом вирішення політичних, економічних та інших протиріч. Воєнну небезпеку можна кваліфікувати як пряму військову загрозу лише за умови, коли використання військової сили набуває

адресного характеру, тобто готуються або здійснюються акції, здатні підірвати внутрішню стабільність, стійке зовнішньополітичне становище країни, проти якої спрямовані ці дії, і які мають на меті завдання шкоди її суверенітету й територіальній цілісності.

На сьогодні, виходячи зі спектра загроз Україні, назріло питання змін офіційно існуючих воєнно-доктринальних поглядів та необхідності прагматичного визначення пріоритетності цілей воєнної безпеки України в умовах обмежених фінансових та інших ресурсів. На це вказують об'єктивні зовнішні причини політичного, економічного та іншого характеру. При цьому значення удосконалення теоретичного і методологічного апарату визначення пріоритетності цілей воєнної безпеки України значно зростає. *Політика позаблоковості та вимога достатньої обороноздатності вимагають швидких і рішучих дій щодо розвитку воєнної складової сектору безпеки.* Зусилля держави в оборонній сфері мають бути зосереджені на створенні Збройних сил, адекватних сучасним викликам і загрозам, визначенні принципів застосування Збройних сил та інших військових формувань, бойового складу Збройних сил.

Ситуація, що склалася у Збройних силах України на сьогодні, показує, що вони майже не готові до виконання завдань за призначенням. озброєння та військова техніка морально і фізично застаріли, на низькому рівні бойова підготовка.

Щоб визначити реальні потреби воєнного й військово-технічного характеру, керуючись усебічними та об'єктивними оцінками загроз, необхідно розробити механізм жорстко регламентованих і нормативно затверджених критеріїв і граничних значень воєнної безпеки. Цілісної системи оцінок, розроблених на основі такого підходу, у воєнній сфері країни дотепер не існує.

До таких критеріїв і граничних значень воєнної безпеки можна віднести:

- *оперативно-стратегічні вимоги до озброєння та військової техніки* Збройних сил та інших військових формувань, що пов'язані із задачами, поставленими перед Збройними силами та іншими військовими формуваннями, а також ресурсними, науково-технологічними, кадровими та іншими можливостями;

- *граничні значення військово-технічних параметрів воєнної безпеки*, що дадуть змогу чітко визначити параметри технічного забезпечення процесу військового будівництва. Зокрема, такими параметрами могли б бути: частка сучасних озброєнь і військової техніки (ОВТ) в оснащенні угруповань військ (сил); мінімальний рівень замовлень ОВТ для промисловості (для забезпечення постійної бойової готовності сил загального призначення), розміри державних резервів озброєнь і військової

техніки (відповідно до потреб ведення збройної боротьби в рамках військових конфліктів різного масштабу й напруженості тощо);

• *військово-економічні та військово-соціальні параметри воєнної безпеки*, що є основними для оцінки соціально-політичного зрізу сектору безпеки України. До таких параметрів можна віднести: максимальний рівень задоволення внутрішніх потреб у стратегічних матеріалах, устаткуванні й комплектуючих, що імпортуються; частку імпорту в озброєнні та військовій техніці; розміри державних резервів стратегічних матеріалів; частку витрат на оборонні НДДКР (в оборонних витратах і порівняно з іншими країнами); мінімальні річні обсяги введення в дію житла (нового) для військовослужбовців Збройних сил; мінімальний рівень грошового забезпечення військовослужбовців; рівень пенсійного забезпечення тощо.

Розробка методик розрахунків таких параметрів із визначенням їх порогових значень вимагає значних організаційних зусиль і досконалого наукового опрацювання, оскільки кожний із представлених параметрів вимагає обґрунтування та нормативного (директивного) затвердження.

Такий комплексний підхід дасть змогу відстежувати загрози воєнній безпеці через конкретні воєнно-технічні параметри Збройних сил України.

Велика кількість нових загроз воєнного характеру за ресурсної обмеженості вимагає від реформування воєнної складової сектору безпеки держави пошуку оптимальних пропорцій між оборонним і цивільним секторами економіки, розумного компромісу між потребами і можливостями країни щодо підтримки своїх Збройних сил у складі та стані, що гарантує стримання агресії або ведення бойових дій у рамках локальних військових конфліктів і локальних війн.

Забезпечення економічного зростання держави, без втрати при цьому обороноздатності, створює необхідність застосування наступних принципів державної політики: пріоритетність розвитку оборонних програм, у результаті реалізації яких створюється продукція військового призначення та подвійного використання, що може скласти конкуренцію на світовому ринку озброєння; визначення нових пріоритетів, концентруючи ресурси на критичних напрямках і наукомістких технологіях, що не лише забезпечать зміцнення експортного потенціалу держави, а й дадуть можливість розвивати 1-2 макротехнології, завдяки яким Україна зможе інтегруватись у світовий ринок високих технологій та інтелектуальних послуг; забезпечення збереження наукового потенціалу ОПК України, що має стати локомотивом науково-технологічного розвитку країни в цілому, а не лише сфери оборони.

В умовах геополітичних змін на початку XXI ст. до основних напрямів і завдань держави щодо забезпечення розвитку воєнної складової безпекового сектору України слід віднести:

- активізацію наукових досліджень у напрямку отримання оцінок і прогнозів змін щодо воєнних загроз і визначення шляхів забезпечення рівня оборонної достатності;

- перегляд Стратегії національної безпеки, воєнної політики, Концепції воєнного (оборонного) будівництва і розвитку Збройних сил, Воєнної доктрини;

- забезпечення моделювання та завчасного планування застосування Збройних сил з урахуванням різних варіантів (сценаріїв) початку і ведення війни. Це дасть змогу завчасно забезпечити розробку оперативного-стратегічних і тактико-технічних вимог до озброєння та військової техніки, а також спланувати розробку найважливіших озброєнь та військової техніки (особливо високоточної, високоефективної, високоінтелектуальної зброї);

- захист інформаційного простору України та її входження у світовий інформаційний простір, створення розвинутої інфраструктури в інформаційній сфері, захист воєнної інфраструктури від кібератак;

- всебічну державну підтримку та повномасштабне фінансове забезпечення заходів зі здійснення міжнародного співробітництва з метою забезпечення колективної безпеки та спільної оборони;

- забезпечення раціонального будівництва і розвитку ЗС, організації їхньої всебічної підготовки і підтримки в необхідній готовності; посилення контролю за реалізацією відповідних державних цільових програм, створивши для цього відповідні системи державного моніторингу;

- забезпечення розвитку оборонно-промислового комплексу, створення сприятливих умов для мобілізаційного розгортання галузей національної економіки з метою виробництва озброєння, військової техніки і майна в необхідних обсягах;

- забезпечення розвитку військово-технічного співробітництва з іншими державами з метою посилення експорту високотехнологічної продукції та забезпечення Збройних сил України та інших військових формувань озброєнням, військовою технікою і майном, що не виробляються в Україні;

- здійснення підготовки національної економіки та держави в цілому до дій в особливий період.

Світ переживає нову військово-технологічну революцію. Ця революція сприяє розвитку двох зовсім протилежних тенденцій: збільшує спектр можливостей використання військової сили, з одного боку, та скорочує самостійність військових при веденні війни – з іншого.

Останнє відбувається тому, що оперативні системи глобальних комунікацій допускають пряму політичну участь і втручання у воєнні дії на небаченому раніше рівні.

Відповідно до військово-технологічної революції в оборонній політиці України необхідно враховувати, що:

- істотних змін набувають і відносини між військовими, державою та промисловістю. Різке зниження витрат на оборону й одночасне підвищення витрат виробництва й витрат на науково-дослідні й дослідно-конструкторські роботи стали потужним стимулом для всебічної реорганізації оборонної промисловості в усіх великих державах;

- взаємозалежний процес загальної національної і транснаціональної корпоративної перебудови оборонного сектору сприяє значній транснаціоналізації оборонної промисловості. Уряди, особливо уряди країн-постачальників зброї «другого ешелону», до яких належать європейські держави, стикаються з гострою дилемою оборонного виробництва, а саме: для того щоб забезпечувати рентабельність виробництва, національний оборонно-промисловий комплекс має все більше транснаціоналізуватися, змінюючи самі поняття національної оборонної промисловості й національної оборони;

- поряд із цією реструктуризацією відбувається приватизація оборонного сектору промисловості й частковий його перехід на цивільні рейки;

- посилюється реструктуризація оборонної промисловості завдяки впливу з боку військово-технологічної революції, тому що більш нові й могутніші звичайні типи озброєння спричиняють подвійний ефект: по-перше, сприяють підвищенню витрат на оборону, по-друге, ставлять обороноздатність у залежність від імпорту. Це також призводить до трансформації традиційних відносин між основними фігурами оборонно-промислового комплексу;

- до реструктуризації оборонної промисловості спонукає розвиток нових технологій виробництва озброєнь та військової техніки;

- поряд із цією реструктуризацією відбувається приватизація оборонного сектору промисловості й частковий його перехід на цивільні рейки. Тобто в оборонну промисловість в умовах глобалізації впроваджуються бізнес-моделі максимальної прибутковості.

Отже, сподіваюся, що в наступних виступах та під час сьогоднішньої дискусії ми спробуємо наблизитися до розуміння шляхів вирішення зазначених проблем оборонної політики України на початку XXI століття.

**СОБОЛЄВ Андрій Аркадійович,
заступник завідувача відділу
оборонних стратегій та
військово-технічної політики НІСД,
кандидат політичних наук**

**Місце України в європейському
безпековому регіональному вимірі в умовах
позаблокового статусу держави**

Процеси глобалізації привели до радикальних змін у розвитку світового співтовариства, спричинили глибоку трансформацію європейських інституцій безпеки. Глобалізація не тільки змінює світову економіку та системи зв'язку, а й впливає на міжнародну політику та забезпечення безпеки, що, у свою чергу, має зворотний вплив на процес глобалізації. «...В середньостроковій перспективі глобалізація посилюватиме дію низки різноспрямованих факторів, що створюватимуть напруженість і визначатимуть характер сучасної міжнародної політики: фрагментації і інтеграції, локалізації та інтернаціоналізації, децентралізації та централізації. Глобалізація не тільки прискорює процеси інтеграції, а й формує середовище, сприятливе для розвитку багатьох дезінтеграційних тенденцій»¹.

У геополітичній ситуації, що склалася, зазнають змін політика провідних світових держав, роль і місце воєнно-політичних союзів, активізується й пошук шляхів формування нової системи європейської безпеки. В пошуку надійних механізмів власної безпеки продовжує перебувати й Україна.

Нині можна визначити 4 основні варіанти політики України щодо її місця у європейській архітектурі безпеки.

1. Приєднання до одного з існуючих блоків чи альянсів.
2. Створення регіональних структур безпеки в рамках ширшої системи загальноєвропейської безпеки.
3. Нейтральність:
 - підтримання статусу самопроголошеного нейтралітету;
 - постійний нейтралітет, гарантований великими державами або Радою Безпеки ООН;
 - «активний» нейтралітет, «спеціальні відносини» з НАТО та РФ, з орієнтацією на ЄС.
4. Політика позаблокового статусу (опора на власні сили).

¹ *Flanagan, S. Challenges of the Global Century / S. Flanagan, E. Frost, R. Kugler: Report of the Project on Globalization and National Security. – Washington, DC: Institute for National Strategic Studies, National Defense University, 2001. – P. 13.*

Ці варіанти політики в галузі національної безпеки не є строго альтернативними. Деякі з них можна реалізувати у різних комбінаціях, вони також можуть переплітатися один з одним тощо. Мають вони й різну вагу з точки зору ймовірності їхньої реалізації. Деякі варіанти неприйнятні з тих чи інших економічних і політичних причин або через прийняті парламентом законодавчі акти.

Наприклад, **перший варіант** у найближчій стратегічній перспективі маловірогідний щонайменше з трьох причин. По-перше, стратегічний курс України у першій декаді ХХІ століття уже був спрямований на євроатлантичну інтеграцію, але остаточного результату не досягнуто. По-друге, впровадження зазначеної політики так і не було прийняте більшістю населення України (дві третини українців виступали проти вступу України в НАТО). Сьогодні ставлення населення до євроатлантичної інтеграції мало змінилося. Крім того, значно погіршилися відносини з нашими стратегічними партнерами – Російською Федерацією та Білоруссю. Усе це негативно відбивалося на економіці країни та її соціальному секторі. Що стосується приєднання до іншого «блоку» – Організації договору про колективну безпеку (на чолі з РФ), то нині українськими експертами цей варіант навіть не розглядається через слабкість інтеграційних процесів між основними «гравцями» цього союзу. І, по-третє, Україна на законодавчому рівні визначила (принаймні на найближчу стратегічну перспективу) позаблоковий статус держави.

Другий варіант, на нашу думку, у найближчому майбутньому також є малоперспективним. Ідея створення регіональних структур безпеки у ЦЄ не нова і дискутується з часів розпуску Варшавського договору. Пропозиції 1991-1992 рр. Президента Польщі Л. Валенси щодо організації «НАТО-Біс» і Президента України Л. Кравчука щодо створення «зони стабільності і безпеки» в Європі разом із численними пропозиціями щодо формування «Балто-Чорноморського поясу безпеки» були природною відповіддю політичних лідерів різних країн тих часів на відчуття існуючого вакууму безпеки в регіоні.

Важливо, що ці ініціативи не були спрямовані проти якоїсь однієї країни і не мали наміру підмінити існуючі структури, такі як ОБСЄ, НАТО чи ЄС. Водночас потенційно регіональні структури безпеки могли б стати підсистемами загальноєвропейської системи безпеки і зробити свій внесок у «поділ праці» між ОБСЄ, НАТО і ЄС у рамках популярної в Європі концепції «взаємосполучених інституцій». На жаль, плани розширення НАТО на Схід значною мірою підірвали цілком слушну ідею регіональних структур безпеки. Та все ж зміни загального політичного клімату в Європі можуть привести до реанімації цієї ідеї в нових геополітичних умовах.

Третій вибір – **нейтралітет** – може бути реалізований щонайменше у трьох різних варіантах. Можна було б коротко розглянути переваги та недоліки цих варіантів, проте, зважаючи на укладену у квітні 2010 р. між Україною і РФ Угоду про продовження строку перебування Чорноморського флоту РФ у Криму на 25 років з можливістю його подальшої пролонгації ще на 5 років, вважаю це недоцільним. Справа в тому, що зазначена угода пов'язана зі зниженням Росією ціни природного газу для України на 30 %. Угода вступила у силу з моменту підписання. За словами російського прем'єра В. Путіна, завдяки цій угоді Україна заощадить близько 40 млрд дол. США. Отже, якщо Україна матиме бажання розірвати її, скажімо, через 10 років, то вона буде змушена сплатити Росії приблизно 12-13 млрд дол. США, тобто повернути російську «знижку» на природний газ для України за всі попередні роки. Тому зазначений варіант навіть у середньостроковій перспективі, на нашу думку, є маловірогідним.

Таким чином, цілком логічним є те, що нове політичне керівництво України, зважаючи на суспільну думку більшості українців, прийняло рішення піти шляхом **четвертого варіанту**, тобто обрати **курс на позаблоковий статус** нашої держави. І хоча в умовах глобалізації більшість країн прагне до консолідації при вирішенні глобальних безпекових проблем, Президент України все ж переконаний, що забезпечення цілісності держави, її суверенітету та консолідація українського суспільства набагато важливіші за переваги вступу до будь-якого союзу.

За цих обставин позаблоковий статус України, як справедливо колись наголосив Л. Кучма в Мадриді, задовольняє багатьох наших сусідів і на Заході, і на Сході. При цьому Україна продовжує залишатися «ключовою ланкою системи європейської безпеки» (Х. Солана), «мостом між Сходом і Заходом» (Л. Кучма), «перехрестям з двостороннім рухом» (В. Горбулін). По-перше, на сьогодні очевидним є те, що Україна, враховуючи її геополітичне положення, внутрішню політичну й економічну ситуацію, не має іншої альтернативи. А по-друге, головний національний інтерес України – політичне виживання і курс на інтеграцію до європейського цивілізаційного простору – відповідає цьому статусу та цій ролі.

Водночас територіальна цілісність і незалежність України (в тому числі незалежність воєнна) залишатимуться одним із центральних компонентів перспективного бачення майбутнього Європи. Геополітичні орієнтації України продовжуватимуть мати значний вплив на будь-які спроби побудови нової архітектури безпеки в регіоні. А ці орієнтації багато в чому залежатимуть не тільки від слів і запевнень Заходу, а й від його реальних дій з метою підтримки України під час проведення як внутрішніх трансформацій, так й інтеграції до європейських структур.

Зважаючи на те, що за зрозумілих обставин варіант входження України найближчим часом до Північноатлантичного альянсу не стоятиме на порядку денному, Україні й Заходу потрібно розробити нові підходи щодо подальшої співпраці, спрямовані на зміцнення незалежності України та забезпечення її розвитку за західною моделлю, оскільки, незважаючи на проголошений позаблоковий статус, Україна продовжує йти обраним курсом на європейську інтеграцію. У цьому контексті варто зазначити декілька позитивних моментів. Перше. Лісабонський саміт НАТО, що нещодавно відбувся в Іспанії, у новій Стратегічній концепції Альянсу зазначив про продовження політики розширення НАТО на схід і про зміцнення відносин Альянсу з Грузією й Україною, тому що «двері НАТО відкриті для нових членів». Щоправда, відкрито про вступ цих країн в Альянс не говориться, зате відзначається, що співробітництво має бути засноване на рішенні, прийнятому на саміті в Бухаресті у 2008 році. А на цьому саміті йшлося про те, що Україна й Грузія згодом можуть вступити в НАТО, «беручи до уваги євроатлантичні устремління й орієнтацію кожної із цих країн»². Друге. З метою забезпечення продовження конструктивного партнерства України з Організацією Північноатлантичного договору з усіх питань, що становлять взаємний інтерес, зокрема партнерства у рамках річних національних програм, Президент України видав відповідний Указ від 19.11.2010 № 1039/2010. Тобто спостерігаємо продовження співпраці з обох сторін.

Однак слід зазначити, що ставлення Заходу до України залишається неоднозначним. На двадцятому році існування незалежної України на Заході немає єдиного розуміння її місця і ролі в європейській системі безпеки після закінчення «холодної війни». Європейці досі не впевнені, чи є Україна «справжньою державою», і не дуже схильні інвестувати значні кошти у справу стабілізації України, особливо у зв'язку зі зростанням кількості економічних проблем у їхніх власних країнах, пов'язаних і глобальною фінансово-економічною кризою. Декого продовжують турбувати стереотипи, що надто велика зацікавленість Заходу Україною може ускладнити відносини з Москвою, і так вельми складні через розширення НАТО, проекти розміщення американської ПРО у Європі, російсько-грузинський конфлікт тощо.

Офіційно Україна здійснюватиме політику позаблоковості. Її стратегія залишається спрямованою на те, щоб виграти час і зберегти можливість ефективного вибору. Однак відмова України від вступу в НАТО

² Савина, Катерина. Предложение НАТО, от которого трудно отказаться [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gazeta.ru/politics/2010/11/20_a_3441757.shtml

і перехід до позаблокового статусу викликають необхідність розробки надійної стратегії відносин між Заходом і Україною заради підтримки незалежності й безпеки останньої. У ній мають бути враховані, на наш погляд, п'ять імперативів політичного і стратегічного характеру.

Вступ України до ЄС. Для України, яка поки що знаходиться на периферії ядра демократичних суспільств, одним із найважливіших факторів, що визначатиме її подальший розвиток, є питання про те, чи вдасться їй настільки зміцнити свої політичні структури й посилити економіку, щоб у стратегічній перспективі мати всі підстави для інтеграції у Європейський Союз. Вступ України до ЄС як повного або, для початку, асоційованого члена, безперечно, був би ідеальним варіантом для неї. Однак на нинішньому етапі Україна продовжує співпрацювати з ЄС на партнерських засадах – першому рівні співпраці, за яким мають бути послідовно реалізовані такі етапи поступового включення до ЄС, як установлення режиму найбільшого сприяння, створення зони вільної торгівлі, митний союз, асоційоване членство, повноправне членство.

Ще у далекому червні 1994 року Європейський Союз підписав з Україною угоду про партнерство та співробітництво – першою серед держав СНД. Ця угода гарантує Україні режим найбільшого сприяння і розгляд питання про створення у 1998 р. зони вільної торгівлі, якщо вона продемонструє достатній прогрес у формуванні стабільної ринкової економіки. На жаль, цей процес розтягнувся на десяток років і лише зараз почав набувати практичних конкретних обрисів.

Ініціатива Заходу «Східне партнерство» відокремила східних і південних «сусідів» і створила можливості для підходу обумовленості в національному контексті. Але вона розвивається між «легким розширенням» і більш геополітичним підходом до Східної Європи. Всупереч очікуванням, Східне партнерство принаймні пережило іспанське та бельгійське головування в ЄС, але воно відчайдушно потребує повторного запуску в рамках угорського та польського президентства у 2011 році, інакше «Східне партнерство» ризикує стати «Середземноморським союзом-2» – тобто ще одним технічним клубом.

Слід зазначити, що нинішнє українське політичне керівництво намагається активізувати процеси (в тому числі у рамках «Східного партнерства»), пов'язані зі створенням зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, а також прискоренням підписання угоди про асоційоване членство України в Європейському Союзі. В цьому плані великі надії Україна пов'язує з рішеннями Саміту Україна–ЄС, що відбувся 22 листопада 2010 року у Брюсселі. Зокрема, Україні був наданий План дій щодо введення безвізового режиму для короткострокових поїздок громадян України до країн ЄС. Крім того, Україна

і Європейський Союз сподіваються на завершення переговорів щодо Угоди про асоціацію найближчим часом (ідеться про 2011 рік). Про це сказано у спільній заяві, прийнятій за підсумками роботи згаданого саміту Україна–ЄС, що відбувся 22 листопада у Брюсселі. У зв'язку з цим лідери відзначили спільне зобов'язання відносно створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною і ЄС з метою забезпечення поступової інтеграції України у внутрішній ринок Європейського Союзу.

Відносини України з НАТО. Незважаючи на проголошений нашою державою позаблоковий статус, принципово важливе значення матиме продовження співробітництва України з НАТО, зокрема у сфері миротворчої діяльності під політичним керівництвом ООН, у сфері боротьби з тероризмом, нелегальною торгівлею зброєю, піратством тощо.

Розвиток співробітництва з НАТО може мати також опосередковані ефекти. Завдяки участі в РЄАП, програмі ПЗМ, про що йдеться у щорічних програмах співробітництва, посилюватимуться зв'язки України з іншими країнами-партнерами. Крім того, за певних обставин продовження цього співробітництва може мати позитивний з точки зору національних інтересів України «балансуючий», а за необхідності – і «стримувальний» ефект у відносинах із сусідніми державами.

Співробітництво України з державами Центральної Європи. Щоб утвердитись як європейська держава з відповідною орієнтацією, Україні потрібно зміцнити зв'язки з державами Центральної Європи й такими регіональними організаціями, як Вишеградська група та Центральноєвропейська ініціатива (ЦЕІ)³. Проте цей процес відбувається досить повільно. Більшість офіційних діячів країн Центральної Європи далеко не завжди розглядає Україну як «центральноєвропейську» державу і з культурної, і з політичної точок зору. До того ж українська економіка менш розвинена, ніж у країнах Центральної Європи. Таким чином, хоча Центральна Європа повністю підтримує незалежність України, але не вельми поспішає приймати її пропозиції, особливо щодо регіонального співробітництва.

З невеликим ентузіазмом свого часу були зустрінуті в Центральній Європі і спроби України налагодити тісніші структурні зв'язки з Вишеградською групою – в основному через повільний розвиток у нашій державі економічних реформ. Значна частина державних діячів центральноєвропейських країн побоюється, що членство України може зруйнувати згуртованість групи та привнести небажані ускладнення у

³ *Larrabee, Stephen.* East European security After the Cold War // Santa Monica, CA: RAND, MR-254-USDP, 1993. – P. 105–108.

відносинах з РФ, тому вони прохолодно реагують на українські пропозиції щодо зближення на організаційному рівні.

Для України тісніші відносини з Центральною Європою могли б посилити її європейську орієнтацію та допомогти зменшити свою залежність від РФ та СНД. Сьогодні не викликає сумніву, що шлях до Європи проходить для України насамперед через Варшаву, Братиславу, Прагу та Будапешт.

Розвиток конструктивного діалогу Захід – Україна – РФ. Українське питання має важливе значення для майбутньої архітектури європейської безпеки матимуть наслідки переговорного процесу Захід – Росія, у якому прямо чи опосередковано зачіпатимуть інтереси України. Не є великим секретом, що у деяких політичних лідерів є бажання перетворити Україну із *суб'єкта* в *об'єкт* геополітичних ігор. У різні роки, на різних рівнях уже неодноразово були спроби розігрувати «українську карту» без участі нашої держави. Відхід України останнім часом від євроатлантичного курсу та її повернення до позаблокового статусу значною мірою залежали від позиції Франції та Німеччини щодо України в європейських інституціях безпеки.

Проте Захід повинен усвідомлювати, що Східне партнерство компенсується зростанням менш формальної, але не менш ефективної «Російської політики сусідства», насамперед за рахунок збільшення геополітичної довіри до Росії. На відміну від Заходу, чийм природним інстинктом є повернення до утилітарного скорочення витрат у стадії рецесії, Росія готова інвестувати в досягнення довгострокових стратегічних вигод. Слід передбачати, що вона й надалі навряд чи буде заощаджувати на «допомозі» своїм сусідам, оскільки її світогляд залежить від статусу великої держави, обумовленого центральною позицією одного з полюсів у багатополярному світі.

Активна участь у формуванні нової архітектури європейської безпеки. Ініційоване Росією у 2008 р. обговорення нової європейської, або, точніше, євроатлантичної архітектури безпеки (ЄААБ) пропонує широкий спектр, глибину та нові ідеї для Європи і Сполучених Штатів. Насправді, враховуючи, що багато держав ЄС з обережністю ставляться до пропозицій Медведєва, вони все ж визнають, що існує багато прогалин в архітектурі безпеки після закінчення «холодної війни» (і Україна є найбільшою прогалиною). Нове безпекове мислення є потенційною можливістю України викликати в Європі зацікавлення своєю «доданою вартістю».

Процес формування нової ЄААБ буде не революційним, а, радше, еволюційним – ні розширення, ні збільшення, ні нових структур. Головна мета – зміцнити довіру. Дуже важливе значення на початковому та проміжному етапах матимуть контроль над озброєнням: ратифікація договору щодо СНО, спільне ПРО та відновлення ДЗЗСЄ.

Наприкінці слід зазначити, що позаблоковий статус, заявлений новою українською владою, розглядається як позитивний і підтримується і Росією, і Заходом. Це закриває найдрагівливіше питання про розширення НАТО. Рішення України заслуговує на повагу, але багато чого вимагає: політичної стабільності (ніяка слабка держава не може дозволити собі цей статус) і є фінансовоємним.

Політика позаблоковості вимагатиме і нових підходів до забезпечення надійної обороноздатності держави. Ми повинні усвідомлювати, що можемо розраховувати лише на власні сили. Цього можна досягти лише завдяки створенню надійного сектору безпеки, забезпеченого сучасним озброєнням і професійними кадрами.

Потенційні загрози воєнній безпеці України

Загрози суверенітету й територіальній цілісності України. Незважаючи на невисоку ймовірність широкомасштабної агресії проти України з метою окупації усієї або великої частини її території, ми не маємо права повністю відкидати можливість виникнення кризи або конфлікту, що можуть нести загрози суверенітету й територіальній цілісності держави. До них варто віднести широкий діапазон потенційних викликів та загроз воєнного характеру – від політичного втручання у внутрішні справи України, воєнно-силового тиску з демонстрацією сили (амбіцій) із застосуванням заходів та санкцій економічної блокади, припинення поставок енергоресурсів до застосування воєнної сили.

Спроби розпалення регіонального сепаратизму, етнічних і релігійних конфронтацій також небезпечні та можуть призвести до напруження й викликати дестабілізацію обстановки. Незавершеність процесу делімітації та демаркації державного кордону може ініціювати територіальні претензії до України з боку окремих політичних сил деяких суміжних країн, програми яких містять претензії до України і, своєю чергою, можуть призвести до напруження у відносинах між Україною та її сусідами.

У цілому питання прагматичного визначення пріоритетності цілей воєнної безпеки України назріло, оскільки об'єктивні причини політичного, економічного та іншого характеру все активніше змушують політичне керівництво країни визнати необхідність радикального перегляду всієї системи поглядів на характер майбутньої війни, форми й способи застосування у ній Збройних сил та інших компонентів сектору безпеки України. Водночас політика позаблоковості та вимога достатньої обороноздатності вимагають швидких і рішучих дій щодо розвитку воєнної складової сектору безпеки. Зусилля держави в оборонній сфері мають бути зосере-

джені на створенні Збройних сил, адекватних сучасним викликам і загрозам.

Натомість аналіз ситуації, що склалася у Збройних силах України на сьогодні, показує, що вони майже не готові до виконання завдань за призначенням. Озброєння і військова техніка морально та фізично застаріли, бойова підготовка на низькому рівні.

Головними причинами критичного стану ЗС України, на наш погляд, є: хронічне недофінансування оборонної сфери; неспроможність Міністерства оборони України стати значним замовником продукції військового призначення у національного оборонно-промислового комплексу; недостатньо ефективна державна політика в оборонній сфері, що проявилася у відсутності персональної відповідальності за результати виконання Державних цільових програм з розвитку Збройних сил, озброєнь і військової техніки, оборонно-промислового комплексу.

Шляхи та напрями посилення оборонної політики України на початку XXI століття

Сьогодні, коли набір факторів, що визначають загрози військовій безпеці України, має стійку тенденцію до розширення, значно зростає значення удосконалення теоретичного та методологічного апарату визначення пріоритетності цілей військової безпеки України. Важливість вирішення цієї проблеми зумовлена тим, що, незважаючи на всі здійснювані заходи, дисбаланс між реальними можливостями держави щодо підтримки на необхідному рівні всіх компонентів сектору безпеки і власне цими вимогами не тільки не зменшується, але навіть зростає. Однією із причин цього є те, що ми поки що не змогли чітко визначити пріоритети у всьому спектрі сучасних воєнних загроз і зосередити наші досить обмежені ресурси на належному реагуванні.

Щоб визначити реальні потреби воєнного та військово-технічного характеру, керуючись усебічними та об'єктивними оцінками загроз, необхідно розробити механізм жорстко регламентованих і нормативно затверджених критеріїв і граничних значень військової безпеки.

Граничні значення **військово-технічних параметрів військової безпеки** дадуть змогу чітко визначити параметри технічного забезпечення процесу військового будівництва. Зокрема, такими параметрами могли б бути: частка сучасних озброєнь і військової техніки (ОВТ) в оснащенні угруповань військ (сил); мінімальний рівень замовлень ОВТ для промисловості (для забезпечення постійної бойової готовності сил загального призначення), розміри державних резервів озброєнь і військової техніки (відповідно до потреб ведення збройної

боротьби в рамках військових конфліктів різного масштабу й напруженості тощо).

Військово-економічні та військово-соціальні параметри воєнної безпеки є основними для оцінки соціально-політичного зрізу сектору безпеки України. До таких параметрів можна віднести: максимальний рівень задоволення внутрішніх потреб у стратегічних матеріалах, устаткуванні й комплектуючих, що імпортуються; частка імпорту в озброєнні та військовій техніці; частка витрат на оборонні НДДКР (в оборонних витратах і порівняно з іншими країнами); мінімальні річні обсяги введення в дію житла (нового) для військовослужбовців Збройних сил; мінімальний рівень грошового забезпечення військовослужбовців; рівень пенсійного забезпечення тощо.

Розроблення методики розрахунків таких параметрів з визначенням їх порогових значень вимагає значних організаційних зусиль і досконалого наукового опрацювання, оскільки кожний із представлених параметрів вимагає обґрунтування та нормативного (директивного) затвердження.

Велика кількість нових загроз воєнного характеру за ресурсної обмеженості вимагає від реформування воєнної складової сектору безпеки держави пошуку оптимальних пропорцій між оборонним і цивільним секторами економіки, розумного компромісу між потребами й можливостями країни щодо підтримки своїх Збройних сил у складі та стані, що гарантує стримання агресії або ведення бойових дій у рамках локальних військових конфліктів і локальних війн.

Забезпечення економічного зростання держави без втрати при цьому обороноздатності створює необхідність застосування таких принципів державної політики:

1) пріоритетність розвитку оборонних програм, у результаті реалізації яких створюється продукція військового призначення та подвійного використання, що може скласти конкуренцію на світовому ринку озброєння;

2) визначення нових пріоритетів, концентруючи ресурси на критичних напрямках і наукомістких технологіях, що не лише забезпечать зміцнення експортного потенціалу держави, а й дадуть можливість розвивати 1-2 макротехнології, завдяки яким Україна зможе інтегруватися у світовий ринок високих технологій та інтелектуальних послуг;

3) забезпечити збереження наукового потенціалу ОПК України, що має стати локомотивом науково-технологічного розвитку країни в цілому, а не лише сфери оборони.

**АЛЕКСАНДРОВ Олег Святославович,
головний консультант відділу
оборонних стратегій та
військово-технічної політики НІСД**

**Обороздатність держави
та правове забезпечення функціонування
оборонної сфери України в контексті
прийняття Закону України
«Про засади внутрішньої та зовнішньої політики»**

Головною причиною кризового стану оборонної сфери України на початку ХХ століття можна вважати дефіцит уваги до неї з боку політичного керівництва держави. Цей дефіцит мав різні причини, однак останніми роками перетворився майже на хронічний, що призвело до зниження ефективності системи державного управління Военною організацією, включаючи законодавче забезпечення і, відповідно, контроль.

Сьогодні експерти одностайні в думці, що нинішнє українське керівництво, створивши потужну владну вертикаль, має винятковий шанс системно покращити ситуацію у сфері забезпечення національної безпеки України. Однак це може відбутися за умови віднайдення оптимального варіанту розвитку, узгодження позицій та взаємодії між суб'єктами забезпечення національної безпеки. Здається, влада має бажання та волю це зробити. Так, у цьогорічному «Посланні Президента України Віктора Януковича до Українського народу» зазначається, що за нинішніх умов детермінантою зовнішньополітичного курсу є де-факто позаблоковий статус. Ефективна реалізація цієї політики вимагає передусім підвищення обороноздатності та забезпечення модернізації оборонної та безпекової сфери країни.

Курс на позаблоковий статус є новим чинником, що впливає на сучасне геополітичне становище навколо України, вимагає створення та розвитку потенціалу забезпечення національної безпеки переважно власними силами.

У Посланні Президента окреслено також основні **напрями руху за-
для досягнення такого потенціалу, а саме:**

- прийняття оновлених Закону України «Про основи національної безпеки», Стратегії національної безпеки та Военної доктрини;
- зміна підходів до бюджетної політики у сфері національної безпеки та оборони;

- зосередження зусиль держави на створенні Збройних сил, адекватних сучасним викликам і загрозам;
- формування чіткої програми підготовки Об'єднаних сил швидко реагування ЗС України до виконання завдань за призначенням.

Однак цілком очевидно, що для виконання зазначених завдань і вимог усім суб'єктам забезпечення національної безпеки держави відповідно до компетенції треба розробити відповідні механізми їх реалізації, методики та алгоритми дій.

Зокрема, для забезпечення позаблоковості України власними силами необхідно знайти дієвий механізм його практичної реалізації. При цьому треба чітко пов'язувати питання забезпечення обороноздатності з економічними можливостями держави. Визначальним для ЗСУ в цьому контексті сьогодні є **питання їх складу та чисельності**. Намагання зберегти наявну чисельність з огляду на заплановані показники оборонних витрат на період до 2023 року (Постанова Кабінету Міністрів України від 07.07.2010 № 568) – **це шлях до постійного «бюджету проїдання» та подальшого зниження рівня обороноздатності держави.**

Тож єдиним реальним кроком в умовах, що склалися, є **вихід на меншу чисельність при збереженні та нарощуванні якісного рівня за рахунок нових сучасних і перспективних підходів до ведення збройної боротьби.**

В іншому випадку побудовані за старими принципами Збройні сили України **очікує нескінченна боротьба за оборонний бюджет, якого все одно не вистачатиме.**

Важливо, щоб вирішення проблем безпеки та оборони держави не звелось до **розмов про роздуті штати органів управління та структур забезпечення, кількість генералів та їх службових автомобілів, доцільність утримання наукових і навчальних структур.** Безумовно, проблеми в цих напрямках є і вони потребують вирішення. Але це не той шлях, що вирішить проблему по суті. Скорочення витрат у наведених напрямках діяльності дасть певні резерви, можливо, дасть змогу вирішити часткові проблеми, але не дозволить знайти відповідь на головне питання – як перейти до «бюджету розвитку»? Адже після усіх можливих і неможливих скорочень сума економії не перевищить 5 % бюджету оборонного відомства та не дозволить кардинально змінити ситуацію.

Таким чином, виникає питання про **пошук нових альтернативних підходів.** Умовами такого пошуку є:

- концентрація зусиль на досягненні основної мети – спроможності при обмежених можливостях держави дати супротивнику адекватну відповідь, що стримає або змусить його відмовитися від своїх планів;

- неможливість відтягувати терміни вжиття дієвих заходів щодо забезпечення обороноздатності держави, враховуючи, що потенціал запасів армії колишнього СРСР вичерпанний – як щодо озброєння та військової техніки, так і щодо військових кадрів;

- необхідність вибору та ухвалення непопулярних рішень.

Існують різні погляди на визначення оборонної достатності й оптимального розподілу ресурсів щодо її досягнення. Типовим є підхід, відповідно до якого оборонний бюджет ділиться приблизно на три рівні частини: 30 % – на утримання наявних збройних сил; 30 % – на їх підготовку до виконання завдань за призначенням; 30 % – на розвиток, насамперед на закупівлю нових зразків і систем озброєння та військової техніки. Варіанти можливі, але для дотримання умов послідовного розвитку армії мінімально допустимою є зазначена пропорція у вигляді: 50 % – 25 % – 25 %.

Спроба спроекувати такі пропорції на українські реалії та виділення на утримання армії не більше 50 %, з урахуванням спланованих видатків бюджету на довгострокову перспективу, вказує на те, що чисельність Збройних сил України має бути набагато меншою від наявної. Попередні розрахунки свідчать, що може йтися про чисельність близько 150 тис. осіб. А з урахуванням необхідності забезпечити гідний рівень життя людей у погонах, підвищення стандартів соціальної захищеності військовослужбовців, рівня інфляції тощо зазначена кількість особового складу буде ще меншою.

Наступна складова – оновлення арсеналів української армії (25 %). Те, що треба оновлювати озброєння та військову техніку, купувати нові зразки – зрозуміло і не підлягає обговоренню. Але, враховуючи реалії України, ця проблема стає ще актуальнішою насамперед з огляду на можливості вітчизняного оборонно-промислового комплексу. **Останній запряцює ефективно тільки тоді, коли ЗС України масово купуватимуть зразки власного виробництва.**

Решту 25 % необхідно спрямовувати на підготовку військ (сил), враховуючи сьогодишній стан укомплектованості офіцерами, рівень їх підготовки та загрозу масового звільнення наступного року (завершення терміну дії першого контракту після його запровадження для усіх категорій офіцерів у 2006 році).

Отже, під час вирішення питання про подальший напрям розвитку Збройних сил України **керівництво держави та оборонного відомства має знайти нові шляхи вирішення питань, що повністю протилежні старим підходам:**

- не можна не скорочувати чисельність, оскільки не вдасться досягти потрібного розподілу бюджету для розвитку;

- не можна знижувати рівень боєздатності, тобто скорочувати бойові частини, оскільки Україна вибрала позаблоковий статус і має розраховувати лише на власні можливості.

Можливий лише один вихід – тимчасово (до отримання належного фінансування) скоротити ЗС України (в т. ч. бойові частини – інших шляхів немає), **уживаючи одночасно заходи щодо збереження на майбутнє можливості швидкого відновлення та нарощування їх бойового потенціалу.**

Чи є спосіб і можливості досягти цього? На наш погляд, є, особливо враховуючи нинішню боєздатність військ (сил). Наприклад, маючи в бригаді тактичної авіації 20 % справних бойових літаків, чи варто зараз займатися самообманом щодо реальних можливостей 80 %? На жаль, сьогодні ні в кого немає відповіді на питання – скільки часу та ресурсів необхідно на приведення в боєготовність цих 80 % літаків. Це і є прикладом пошуку резервів для тимчасового скорочення. Аналогічна ситуація складається з питань готовності кораблів, бронетанкової техніки, засобів ППО тощо.

І ще один аспект. У сучасних умовах важливу роль відіграють не лише могутні угруповання сухопутних військ, а й так звані асиметричні способи ведення протиборства, створення потенціалів неядерного та несилового військового стримування, подальше зростання інформаційної та космічної складових, розвідки й сил спеціальних операцій, високоточної звичайної зброї та зброї на нових фізичних принципах тощо. А також розширення спектра варіантів застосування збройних сил, у т. ч. в умовах мирного часу.

Гіпотези про неможливість забезпечити військову безпеку країни тільки традиційною військовою силою, хай навіть надгігантською, і пріоритет у цій справі політичних, дипломатичних, інформаційних, економічних засобів пролунали ще у середині 1980-х років. Дедалі частіше підтверджувалася та істина, що для забезпечення національної безпеки зазначені, а також несилкові військові засоби поступово стають головними.

Якщо фахівці ЗС України продовжують під час оперативнотактичних розрахунків оперувати переважно такими величинами, як кількість танків на кілометр фронту та розрахункових боєприпасів ствольної артилерії на операцію, то немає сенсу говорити про боротьбу за панування в інформаційному просторі, космічну підтримку, спеціальні операції мирного часу, боротьбу із системами управління противника, превентивну оборону, несилкове стримування тощо.

Отже, сьогодні потрібні зміни у свідомості військових фахівців, особливо тих, які намагаються дати відповідь щодо майбутнього вигляду української армії.

Після цього можна говорити про внутрішню трансформацію органів управління, військ (сил), військових частин, які ми традиційно називаємо бойовими, про набуття ними нових бойових можливостей, що раніше не розглядалися (таких як радіоелектронне ураження, використання космічної підтримки, інформаційна протидія тощо). І лише тоді шукати резерви в нарощуванні або в підтриманні бойового потенціалу Збройних сил, не лякаючись необхідності змінювати кількісно-якісний склад бойових та інших частин.

Наступне важливе завдання – приведення системи управління ЗС України у відповідність до вимог сьогодення. Дискусії щодо її перспективного обрису точаться вже багато років. Однак чимало учасників дискусії впадали у крайнощі.

То сліпо заперечували все те, що отримали «у спадок» від системи управління збройних сил колишнього Радянського Союзу, то повністю копіювали стандарти НАТО, а дехто і нині намагається, як кажуть, «винаходити велосипед».

Слід, нарешті, зупинитися і спробувати створити власну національну систему військового управління, що відповідає б реаліям держави та кращому досвіду.

Водночас доцільно, відкинувши політику, *взяти на озброєння передові ідеї провідних держав світу.* Прикладом прагматичного підходу до цього питання є Швеція, що також не збирається вступати до Північноатлантичного блоку, але успішно використовує у власному військовому будівництві позитивні сторони та досвід країн – членів Альянсу, або російська армія, що, не заперечуючи власну історію, водночас стала за останні два роки набагато ближчою до НАТО, ніж ЗС України.

Крім того, доцільно проаналізувати ефективність діяльності, чисельність і витрати на утримання управлінського апарату, структур забезпечення, підготовку фахівців у вищих військових навчальних закладах та інші напрямки.

Звичайно, наведені шляхи і заходи є нелегкими, інколи навіть «болючими». Але саме такі «хірургічні» дії є реальним виходом із ситуації, що склалася.

Усе інше – це самообман: авіаційні бригади, в яких є лише по кілька справних бойових літаків, танкові бригади, в яких екіпажі не водять бойові машини та не стріляють з їх озброєння, механізовані полки, в яких командири ніколи не бачили своїх підрозділів у полі в повному складі на бойовій техніці тощо. Тому іншого виходу, на жаль, немає.

**СВЕРГУНОВ Олександр Олексійович,
провідний науковий співробітник
Національного інституту
стратегічних досліджень,
кандидат технічних наук, доцент**

**Концептуальні засади щодо розробки нових підходів
формування та реалізації військово-технічної політики України
в нових геополітичних умовах**

У попередній доповіді із системних позицій аналізувались актуальні проблеми формування та реалізації оборонної політики України в нових геополітичних умовах. У продовження розмови розглянемо проблемні питання формування та реалізації військово-технічної та оборонно-промислової політики (ОПП) України на початку ХХІ ст.

На сьогодні на рівнях вищого військово-політичного керівництва держави, експертного та наукового середовища визнано, що технічне оснащення Збройних сил України (ЗСУ) та інших військових формувань знаходиться у критичному стані. Це зазначено й у Стратегії національної безпеки України, Воєнній доктрині України, рішеннях Ради національної безпеки і оборони України (РНБОУ) та інших документах.

Водночас сама оборонна промисловість, що виробляє продукцію для технічного оснащення Збройних сил та інших військових формувань, знаходиться в незадовільному стані. Зношеність основних фондів оборонної промисловості перевищує 60 %. Застаріле обладнання не може забезпечити потрібну якість і продуктивність. Оборонні підприємства потребують реструктуризації, масштабної реконструкції та технічного переоснащення. Сформувався високий рівень залежності від критичного імпорту. Хоча деякі підприємства оборонно-промислового комплексу (ОПК) працюють успішно.

Річний обсяг виробництва продукції оборонного призначення на підприємствах України (за оцінками експертів) упродовж 2008–2010 років не перевищував 1,7 млрд дол. США. Однак внутрішній ринок через процедуру державного оборонного замовлення (ДОЗ) для силових відомств споживав не більше 8–10 % від цього обсягу.

В Україні розроблено та прийнято низку нормативно-правових документів щодо покращення технічного оснащення ЗСУ та інших військових формувань, а також проведення реформ ОПК. Наприклад, затверджена розпорядженням КМУ від 2.04.08 р. № 560-р «Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України», постановою КМУ від 27.08.08 р. № 766 – «Державна програма реформування та розвитку обо-

ронно-промислового комплексу до 2013 року» тощо. Розроблено та прийнято ряд галузевих документів, наприклад Стратегія розвитку авіаційної промисловості на період до 2020 року. Відбуваються також інституційні зміни задля підвищення ефективності управління ОПК. Наприклад, відповідно до постанови КМУ від 27.08.2008 р. № 793 створено **Агентство Міністерства промислової політики з питань оборонно-промислового комплексу**. У Міністерстві промислової політики з 2006 року почала працювати (наказ Мінпромполітики від 22.06.2006 р. № 224) постійно діюча **комісія з питань ліцензування господарської діяльності у сфері розроблення, виготовлення, реалізації, ремонту, модернізації та утилізації озброєння, військової техніки, військової зброї і боєприпасів до неї**. Наказом міністра Мінпромполітики від 04.06.2008 р. № 355 **утворено Раду з питань оборонно-промислової політики** як консультативно-дорадчий орган при Міністерстві промислової політики України.

Однак слід констатувати, що стратегії, програми щодо реформування, технічного оснащення та розвитку ЗСУ, розробок озброєння та військової техніки (ОВТ), розвитку і реформування ОПК виконуються незадовільно, частково або зовсім не виконуються. Причому не тільки внаслідок відсутності коштів, а й через неякісну підготовку таких документів.

На системному рівні щодо формування та реалізації ВТП та ОПП такі недоліки зумовлені наступними чинниками:

- на рівні політичної та воєнної еліти не досягнуто згоди щодо важливості ВТП та ОПП у системі забезпечення безпеки та сталого розвитку України;

- поняття «військово-технічна політика» та «оборонно-промислова політика» в нормативно-законодавчому полі не визначені, а тому підходи до їх формування хаотичні, без урахування політичних, економічних і суто воєнних факторів;

- механізми формування ВТП та ОПП, перелік документів, якими визначаються основні їх завдання та напрями на довгострокову перспективу, порядок їх коригування відсутні.

На формування та реалізацію військово-технічної політики впливають ряд обмежень, що принципово також не враховуються:

- цілі та завдання технічного переоснащення ЗСУ не конкретизовані, а майбутнє розвитку ОВТ у перспективі 15–20 років для ЗСУ не визначено. Особливо це стосується систем озброєння, вартість яких дуже велика та може сягати сотні мільйонів гривень і більше. До таких систем відносяться літаки, комплекси ППО, кораблі тощо. Визначення перспектив розвитку таких ОВТ обумовлено тим, що терміни їх розроблень і випробувань, підготовки до експлуатації в ЗСУ та серійного виробництва в ОПК довгострокові, можуть охоплювати не одне десятиріччя;

- коштів у державі на технічне переоснащення ЗСУ в повному обсязі немає;
- нормативно-правова база з імпорту ОВТ для ЗСУ на основі офсетних угод для розвитку воєнної промисловості не відпрацьована.

Це також стосується обмежень системного рівня формування та реалізації оборонно-промислової політики, що принципово не враховуються.

1. Внутрішній ринок на продукцію ОПК малий та нестабільний.
2. Потенціал оборонної промисловості для розвитку економіки країни ефективно не використовується. Внутрішні ринки України відкриваються для цивільної продукції іноземних компаній. Це також спричиняє деструктивні процеси на підприємствах ОПК. Внаслідок відсутності внутрішнього ринку продукції ОПК здійснюються втрати кадрового потенціалу, втрати або старіння технологій. Водночас коштів у державі на реформування оборонної промисловості немає.
3. Реструктуризацію та корпоратизацію оборонної промисловості швидко та без виваженого обґрунтування цих процесів здійснити не можна.
4. Оборонна промисловість не може мати інноваційний розвиток, не спираючись на розвиток науки. Однак сама наука в Україні нині в кризовому стані.
5. Оборонна промисловість може розвиватися тільки в контексті існування ефективної промисловості в державі. Сучасна оборонна промисловість для виробництва озброєнь та військової техніки потребує продукції металургії (наприклад, високоякісних металів і спеціальних сплавів тощо), хімічної, машинобудівної, приладобудівної, електронної та інших галузей промисловості.

Світові тенденції формування та реалізації військово-технічної політики. Під час формування та реалізації військово-технічної та оборонно-промислової політики України в умовах розвитку процесів глобалізації та регіоналізації слід враховувати світові тенденції формування та реалізації військово-технічної політики, а саме:

- збільшення вартості програм нових систем озброєння (навіть до сотень млрд дол. США, проект літака F-35 тощо);
- збільшення термінів розробок і випробувань нових складних систем ОВТ (до десятків років, проект воєнно-транспортного літака A 400M тощо);
- розробка ОВТ з використанням принципово нових досягнень науки й техніки (бойові лазери, глобальні навігаційні системи, бойові роботи тощо);
- розширення кола країн із виробництва високотехнологічного ОВТ (КНР, Бразилія, Південна Корея тощо).

Основними світовими тенденціями формування та реалізації оборонно-промислової політики є:

- збільшення сумарної вартості виробництва озброєнь світовою воєнною промисловістю (понад 400 млрд дол. США на рік);
- подальша концентрація виробництва озброєнь в окремих компаніях (США, ЄС тощо);
- використання принципово нових технологій виробництва ОВТ (гнучкі роботизовані виробництва тощо);
- об'єднання роботи ОПК різних держав для економії витрат на розроблення, випробування, закупівлю та експлуатацію складних проєктів ОВТ (літаки F-35, A 400M, комплекси ППО та ПРО тощо).

У провідних країнах світу військово-технічна та оборонно-промислова політика розглядається як один із механізмів стратегії воєнної політики держави, як система науково обґрунтованих поглядів з питань розвитку та виробництва ОВТ, що дозволяє здійснювати вибір пріоритетів, певного напрямку та послідовності дій держави у цій сфері на довгострокову перспективу (15–30 років).

Виходячи з викладеного (*недоліків формування та реалізації ВТП та ВПП в державі, світового досвіду*), в подальшому доцільно зосередитися на дослідженні таких концептуальних підходів щодо формування та реалізації військово-технічної та оборонно-промислової політики України.

1. Розвиток системи стратегічного планування з формування та реалізації ВТП та ВПП України. Серед проблемних питань розвитку цієї системи варто виділити питання удосконалення механізмів її впливу на систему стратегічного планування, координації та контролю діяльності органів системи безпеки в Україні, що формуються військово-технічною та оборонно-промисловою політикою в Україні. Розвиток в Україні системи стратегічного планування з формування та реалізації ВТП та ВПП має бути одним із пріоритетних напрямів роботи у сфері реформування інститутів системи безпеки.

У рамках стратегічного планування мають бути розроблені документи, що визначають *основні напрями розвитку Воєнної організації України на перспективу 15–30 років* і передбачають заходи щодо формування й ефективного функціонування технічно оснащених Збройних Сил, виходячи з можливостей економіки.

2. Розширення ринку продукції військового призначення підприємств ОПК. Оскільки внутрішній ринок продукції підприємств ОПК є та й буде в найближчій перспективі досить малим (або його не буде), то треба розробити заходи для розширення зовнішніх ринків продукції підприємств ОПК, що є конкурентоспроможною на цих ринках. Однак на сьогодні переорієнтація підприємств ОПК на зовнішні ринки залишається в державі неузгодженою і нескоординованою задля просування

цієї продукції на зовнішні ринки, а також – із завданнями переозброєння ЗСУ. Важливим є вивчення найперспективніших регіонів експортної діяльності підприємств ОПК України на світовому ринку озброєнь.

3. Розширення ринку продукції підприємств ОПК для цивільного сектору економіки. Всіма засобами підтримати участь підприємств воєнної промисловості в реалізації проектів для цивільного сектору економіки України, а також в реалізації програм імпортозаміщення. Світовий досвід показує, що підприємства воєнної промисловості виробляють не тільки продукцію військового призначення, а й для цивільного сектору економіки.

Наприклад, одна з найбільших у світі компаній воєнної промисловості Боїнг (Boeing, США) у 2006 р. продала озброєнь на суму 30,69 млрд дол. США при загальному продажу продукції на 61,53 млрд дол. США. Тобто в цій компанії частка озброєнь складає 50 % при 154 тис. працюючих. Компанія Lockheed Martin (США) у 2006 р. продала озброєнь на суму 28,1 млрд дол. США при загальному продажу продукції на 39,62 млрд дол. США. Тобто в цій компанії частка озброєнь складає 71 % при 140,0 тис. працюючих. Компанія EADS (Західна Європа) у 2006 р. продала озброєнь на суму 12,6 млрд дол. США при загальному продажу продукції на 49,48 млрд дол. Тобто в цій компанії частка озброєнь складає 25 % при 116,8 тис. працюючих. Показники компанії Finmeccanica (Італія) у 2006 р. – відповідно 8,99 млрд дол. США та 15,65 млрд дол. США, що становить 57 % при 58,0 тис. працюючих. При цьому варто звернути увагу на велику чисельність працюючих у цих компаніях, що вирішує також проблеми зайнятості в цих країнах.

4. Реструктуризація та корпоратизація оборонної промисловості мають здійснюватися комплексно та обґрунтовано з урахуванням внутрішнього та зовнішніх ринків продукції військового, подвійного та цивільного призначення. Важливим є зосередження уваги на обґрунтованні конкретних проектів реструктуризації промисловості, виходячи з власних національних інтересів держави. У системі державного регулювання діяльності ОПК важливим є зосередження на розробленні та прийнятті цільових законів, положення яких визначали б робочі механізми регулювання та управління у важливих сферах діяльності ОПК на системному рівні у сфері безпеки та оборони країни, а саме:

- основні напрями військово-технічної та оборонно-промислової політики держави;
- сучасні форми і методи державного управління та регулювання під час його перебудови, включно зі створенням управлінських структур ОПК;
- правовий статус суб'єктів ОПК. Особливості створення, форми власності та майнові права інтегрованих структур;

- заходи економічного стимулювання підприємств і структур ОПК;
- основні засади державного регулювання господарської діяльності суб'єктів ОПК та компетенцію і повноваження органів державної влади щодо врегулювання господарських відносин на всіх етапах життєвого циклу ОВТ;

- забезпечення підготовки кадрів для ОПК;
- забезпечення контролю держави за сферою діяльності підприємств і структур ОПК.

5. Розвиток оборонної промисловості на інноваційній основі має спиратися на розвиток науки. Однак сама наука в Україні знаходиться у кризовому стані. Тому важливим є вирішення на законодавчому рівні прав інтелектуальної власності на результати наукових досліджень, що використані під час розроблень ОВТ.

6. Розвиток оборонної промисловості в контексті існування ефективної промисловості в державі. Сучасна оборонна промисловість може розвиватися тільки в контексті існування ефективної промисловості в державі. Тому важливо прискорити розроблення й затвердження «Положення про порядок застосування компенсаційних (офсетних) програм у сфері поставок озброєння, військової та спеціальної техніки, продукції та технологій подвійного призначення для потреб оборони та національної безпеки України» в рамках Закону України «Про державне оборонне замовлення», передбачивши заходи для запровадження його в практику військово-технічного співробітництва. Саме офсетні схеми залучення іноземних інвестицій і технологій відіграли головну роль у розвитку високотехнологічної промисловості, у тому числі й військової, у низці країн (Індія, Бразилія, Туреччина, європейські країни тощо).

7. Урахування економічних аспектів під час формування та реалізації військово-технічної та оборонно-промислової політики. Провідні країни використовують оборонні бюджети для підтримки розвитку економіки, в тому числі інноваційних її складових, завдяки формуванню та реалізації ефективної військово-технічної та оборонно-промислової політики. Це стосується підтримки науки та розвитку технологій через виділення коштів у рамках науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт.

На завершення варто зазначити, що військово-технічна та оборонно-промислова політика у провідних країнах реалізується у правому полі науково-технічної та промислової політики. Тому в Україні під час формування та реалізації військово-технічної та оборонно-промислової політики доцільно при проведенні досліджень враховувати світові тенденції формування оборонних витрат на технічне оснащення Збройних сил та інших військових формувань та їх вплив на економіку держави, а також на її інноваційний розвиток.

**МАРКЕЛОВ Віктор Миколайович,
провідний науковий співробітник
відділу оборонних стратегій та
військово-технічної політики НІСД,
кандидат технічних наук, доцент**

***Військово-технічне співробітництво України
в умовах позаблокового статусу: цілі, напрями, стратегія***

Військово-технічне співробітництво має важливе значення для України, оскільки на цій основі формуються політичні цілі та завдання держави щодо забезпечення її національної безпеки. У зовнішньополітичному та стратегічному відношеннях військово-технічне співробітництво є одним із дійових засобів самоутвердження країни у світі, підняття її політичного, економічного та наукового авторитету. В економічній площині таке співробітництво, особливо торгівля озброєнням та військовою технікою, є чи не єдиним чинником, здатним урятувати український ОПК та зберегти науково-промисловий потенціал високих технологій. У додатку (див. додаток, с. 63) наведені визначення військово-технічного співробітництва та структура управління та координації ВТС.

Питання позаблоковості

Позаблоковість – це особливий міжнародно-правовий статус, що не потребує міжнародно-правового закріплення і може бути змінений в односторонньому порядку. Він передбачає неучасть у військових союзах, але не зобов'язує дотримуватися норм гуманітарного права під час конфліктів третіх країн. Позаблоковий статус не накладає обмежень на відрядження військових контингентів до складу миротворчих сил міжнародних організацій; не забороняє укладати оборонні угоди та союзи з окремими державами; не розповсюджується на економічну сферу.

Дотримання позаблоковості є несумісним із членством у НАТО через принцип колективної оборони, проте співробітництво з Альянсом є можливим у військово-технічній сфері (Указ Президента України від 18.11.10 р. № 1039/2010 «Про забезпечення продовження конструктивного партнерства з Організацією Північноатлантичного договору»). Позаблокові країни можуть брати участь у миротворчих операціях під егідою міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ) на рівні гуманітарної, санітарної, технічної допомоги, а також – на рівні військової допомоги на двосторонній основі.

Україна в цілому, якщо дивитися за фінансовими показниками, успішно розвиває військово-технічне співробітництво з іноземними

державами. Найбільша частка експорту товарів військового призначення припадає на країни СНД, головним чином на Російську Федерацію. Іншими перспективними напрямками військово-технічного співробітництва є держави Південно-Східної Азії, Африки та Близького Сходу.

Довідково

Україна у 2009 р. уперше за роки незалежності продала зброї (товарів військового призначення) на 1,4 млрд дол., збільшивши результати ВТС навіть порівняно з 2008 роком (також рекордним – 1,2 млрд дол.) майже на 15 %.

Останніми роками Україна розширила спектр експортованих товарів військового призначення. Об'єктивною тенденцією стало поступове збільшення у структурі експорту частки продукції, виробленої підприємствами ОПК України, при зменшенні експорту надлишкового озброєння та військової техніки.

Проте якщо в пошуках джерел комплектуючих і ринків збуту продукції оборонної промисловості спостерігаються певні позитивні результати, то імпорт ОВТ, новітніх технологій, надходження інвестицій не задовольняють потреби ні ЗС, ні оборонних підприємств. Переважна частина військового експорту залишається низькотехнологічною. Обсяги експорту не є стабільними і значною мірою залежать від зовнішньополітичних обставин.

На стан військово-технічного співробітництва негативно впливає повільне реформування оборонно-промислового комплексу України, який за умов руйнування традиційної науково-технічної та виробничої кооперації, недостатньо ефективного державного регулювання опинився у кризовому стані.

Знизилися обсяги оборонних наукових досліджень та виготовлення військової наукоємної продукції, значно зменшилися загальні обсяги виробництва, низка виробничих об'єднань ОПК припинила своє існування.

Поступове відставання протягом останнього десятиліття у сфері розвитку високотехнологічної продукції воєнного та подвійного призначення пов'язане насамперед з відсутністю відповідного державного оборонного замовлення, міжвідомчої координації у сфері закупівлі ОВТ та розвитку необхідних для вирішення питань обороноздатності систем ОВТ.

Частка виробництва на виконання державного оборонного замовлення протягом останніх років не перевищує п'яти відсотків від загального обсягу продукції підприємств ОПК.

Внутрішніми чинниками, що мають безпосередній негативний вплив на розвиток військово-технічного співробітництва, є:

- вичерпання конструкторських, технологічних і технічних напрацювань, створених в ОПК за попередні роки;
- відсутність цілісної системи досліджень тенденцій розвитку ринку озброєнь та ОПК іноземних держав;
- невизначеність механізмів та недосконалість нормативно-правової бази кредитування розвитку високих технологій, забезпечення використання прав інтелектуальної власності;
- відсутність замкнених циклів виробництва більшості видів військової техніки;
- постачання ЗСУ обмеженої кількості застарілого ОВТ, що не відповідає сучасним вимогам;
- незадовільне забезпечення цільового спрямування та використання коштів, що отримуються від військово-технічного співробітництва;
- недосконалість механізмів визначення ринкової (у тому числі остаточної) ціни реалізації товарів військового призначення;
- незадовільне використання механізму реалізації на безоплатній основі військової техніки, що не користується попитом;
- відсутність дієвої системи інформаційної підтримки реалізації важливих політичних та економічних проектів у сфері військово-технічного співробітництва і протидії деструктивному інформаційному впливу;
- відсутність дієвої системи демократичного цивільного контролю над сферою ВТС.

Як було зазначено, за фінансовими показниками Україна в цілому успішно розвиває військово-технічне співробітництво з іноземними державами. Найбільша частка експорту товарів військового призначення припадає на країни СНД, головним чином на Російську Федерацію.

ВТС із Росією

Характерними рисами **ВТС із Росією** є високий ступінь взаємозалежності та подібність проблем розвитку оборонно-промислових секторів, їх конкуренція на відповідних ринках. Великий потенціал співробітництва в межах налагодженої з радянських часів оборонно-промислової кооперації використовується обмежено через надмірну політизацію, корупцію, неефективний менеджмент. Розширення ВТС із Росією є перспективним, але за відсутності власної ефективної військово-технічної політики може супроводжуватися певними ризиками: поглинанням активів українських підприємств із наступною їх деградацією; надмірною залежністю від платоспроможного попиту на російському ринку; закріпленням технологічної відсталості вітчизняних підприємств.

Довідково

1. Огляд основних проєктів у сфері ВТС та оборонно-промислової кооперації України з РФ свідчить про жорсткий у відношенні до України військово-технічний курс Росії, і надії щодо його трансформації на краще немає. Беручи до уваги, що військово-технічна політика РФ була сформована ще у 90-ті роки XX століття, а також поступово зростаючі обсяги ВТС РФ із західними оборонними компаніями, можна оцінити позицію російської сторони як цілісне, чітко сформоване рішення, спрямоване, по-перше, на зміцнення власного ОПК з розвитком проєктів із самостійним розробленням та виробництвом кінцевої продукції стратегічних озброєнь і, по-друге, на максимальний контроль над розвитком усіх типів ОВТ. Стосовно України цей курс передбачає зближення у тих сферах, де вона здатна запропонувати винятково послуги проєктянта систем озброєння та складної техніки подвійного призначення. Переважно це проєкти, що склалися історично, значна частина яких буде анульована після поступового переходу РФ на нові системи ОВТ, що створюються без участі України або з мінімальним залученням її оборонних підприємств. Крім того, у проєктах, що мають значний політичний акцент, участь України буде анульовано.

2. Протягом останнього десятиліття обсяги ВТС України з Росією впали з рівня 30–32 % від загальних обсягів експорту зброї в період 2000–2002 рр. до 20–24 % за 2007–2008 рр. Прогнозується, що протягом наступного десятиліття обсяги ВТС із РФ будуть поступово знижуватися до рівня 12–15 % від загальних обсягів ВТС України з іноземними державами. Це відбуватиметься незалежно від зовнішньополітичного курсу України і є наслідком російської військово-технічної політики. Разом з тим за цей період обсяги двостороннього ВТС не впадуть нижче за 10 % від загальних обсягів українського експорту зброї. Такий рівень ВТС Росія змушена буде зберегти через такі причини:

- необхідність комплектування своїх експортних версій ОВТ українськими вузлами та агрегатами;
- недоцільність створення дублюючих виробництв для тих ОВТ, що вироблятимуться не більше 7–10 років;
- беззаперечне технологічне лідерство деяких українських розробок (створення та виробництво головок самонаведення для авіаційних ракет «повітря-повітря», а також у ракетному, авіаційному та корабельному двигунобудуванні);
- розміщення розробників деяких видів техніки на території України (АНТК ім. Антонова).

Для України важливим, на наш погляд, є таке:

1. Збереження участі України в групі проектів ВТС, що мають стратегічне значення для РФ. На сьогодні до цієї групи відносяться: обслуговування ОВТ Ракетних військ стратегічного призначення РФ, участь деяких підприємств України у створенні обмеженого переліку комплектуючих для бойового літака 5-го покоління, виробництво ГТСУ для військових кораблів, двигунів для вертольотів та деяких типів літаків, використання українського тренувального комплексу пілотів палубної авіації НВТКА. Розвиток ВТС у цій групі може надати проект модернізації літака Ан-124 «Руслан». Необхідно сформувані блок позицій, що можуть бути політичним контекстом ВТС. За їх допомогою можна досягти компромісу з РФ щодо модернізації ОВТ Збройних сил України. Модернізація українських бойових літаків і засобів ППО та поставки комплектуючих до них розглядаються Росією у якості військово-технічного тиску на Україну. Тут РФ узяла високі темпи зниження співробітництва. Проекти щодо модернізації засобів ППО заморожені ще 2004 р., а літака МіГ-29 – 2007-го.

2. Продовження ВТС у проектах, що мають конкурентне значення. Якщо проект ВТС щодо виробництва літака Ан-70 (конкурент Іл-76МФ) реанімувати майже неможливо, то проект по літаку Ан-148 (конкурент Superjet 100) можливо і необхідно розвивати. Те саме стосується і проекту щодо ракетноносія «Зеніт», поставки комплектуючих до якого не блокуватимуться через спільну участь України та Росії у проекті «Морський старт». Водночас РФ витіснила ракетноносії «Зеніт» із проекту «Кліпер» російським «Союзом». Тобто Росія не підтримуватиме конкурентні проекти, але може погодитися з їх розвитком за наявності політичної або комерційної вигоди для себе.

3. Збереження або навіть розширення участі у проектах ВТС, де Україна постачає комплектуючі для ОВТ, що перебувають на озброєнні ЗС РФ. Головна причина збереження участі України в цих проектах – наявність великого портфеля замовлень у російських постачальників ОВТ третім державам. Інколи, маючи дублююче виробництво (приклад з авіаційною ракетою «повітря-повітря» Р-27), Росія замовляє таку продукцію України й не перешкоджає прямим поставкам іншим державам-покупцям.

ВТС із країнами-членами ЄС і НАТО

ВТС із країнами-членами ЄС і НАТО обмежується наданням Україні технічної допомоги у сферах розвитку ЗС та утилізації ОВТ і боеприпасів, обміном деклараціями про можливість тіснішого партнерства, а також лише поодинокими випадками виробничої кооперації та участі у спільних проектах. Вихід України на європейський ринок ОВТ стримується неможливістю поширення на неї процедур і правил

оборонно-промислового партнерства, якими користуються країни-члени ЄС і НАТО.

Цікавим є запрошення європейських виробників ОВТ для участі в українських проєктах створення ОВТ на принципах виробничої кооперації.

Негативний приклад

У листопаді 2010 р. міністр оборони України поінформував про тимчасове припинення фінансування державних програм «Вертолiт», «Корвет», а також «Ан-70». Після цього директор департаменту фінансів Міністерства оборони уточнив, що реалізація згаданих проєктів припинена до 2013-2014 років.

Програма «Вертолiт» спрямована на модернізацію вертольота Мі-24 і мала реалізовуватися з французькою компанією Sagem. Припинення фінансування може бути пов'язане зі штрафними санкціями з французького боку, тому що Україна зобов'язалася виплачувати гроші частинами. Тобто, за програму «Вертолiт» нам доведеться платити, але вже у вигляді штрафів.

У 2009 році Міноборони підписало з компанією «Смарт-холдинг» договір про будівництво кораблів класу «корвет» на Чорноморському суднобудівному заводі, було також прийняте рішення про закупівлю для цих кораблів європейського озброєння у таких виробників як DCNS, MBDA, EuroCorp. У 2010 році мали бути підписані контракти з європейськими виробниками озброєнь DCNS, MBDA, EuroCorp. Планувалося спустити на воду перший корабель у 2012 р. і у 2015 р. мати у складі українських ВМС 4 корвети.

Тимчасова відмова від трьох перерахованих проєктів матиме негативні наслідки для перспектив військово-технічної співпраці з європейськими партнерами з країн ЄС.

Висновки

У 2010 р. закінчується термін дії чинної Концепції військово-технічного співробітництва України з іноземними державами на період до 2010 року (Указ Президента України від 27.07.2003 р. № 913/2003). Постає питання розробки нової Стратегії військово-технічного співробітництва.

Основним завданням розробників Стратегії ВТС України є чітке визначення зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних пріоритетів ВТС.

Під час формування Стратегії ВТС слід зважати на основні світові тенденції та зовнішні чинники, що протягом наступних років впливатимуть на розвиток ситуації на ринках озброєнь, а саме:

- значне перевищення пропозицій товарів військового призначення над реальним попитом і переміщення домінуючих акцентів військово-технічного співробітництва із суто економічної площини в політичну;
- звуження ємності світового ринку озброєнь та його традиційних сегментів, особливо щодо можливості отримання прямої комерційної вигоди;
- значне посилення конкурентної боротьби за збереження та переділ ринку збуту товарів військового призначення, активне застосування методів «інформаційної війни», спрямованих на витіснення конкурентів з цього ринку;
- збільшення кількості міжнародних об'єднань задля розробки та виробництва військової техніки;
- актуалізація питань міжнародних режимів нерозповсюдження озброєнь, зокрема звичайних, при створенні загальносвітової та регіональних систем безпеки;
- підвищення ролі політичного діалогу на найвищому рівні під час вирішення питань військово-технічного співробітництва;
- трансформація ВТС від пріоритетної торгівлі завершеними зразками військової техніки до інтернаціоналізації їх виробництва і передачі технологій з широким використанням офсетних та лізингових схем;
- централізація державного управління у сфері міжнародних передач товарів військового призначення;
- трансформація поведінки імпортерів зброї, спрямована на отримання від її закупівлі максимуму власних вигод у політичній, економічній та соціальній сферах;
- розширення форм взаєморозрахунків за поставлене озброєння, намагання перевести військово-технічне співробітництво з конкретним споживачем на довгострокову й комплексну основу.

Додаток до виступу В. М. Маркелова

Система ВТС України

Військово-технічне співробітництво (ВТС) України з іноземними державами визначається як сукупність цілеспрямованих заходів, пов'язаних із розробленням, виробництвом, ремонтом, модернізацією, знищенням (утилізацією) і міжнародними передачами товарів військового призначення, що здійснюються на підставі законодавства України у повній відповідності з міжнародними нормами щодо нерозповсюдження зброї масового ураження та обмеження передач окремих видів товарів військового призначення та подвійного використання.

Президент України здійснює керівництво державною політикою у сфері ВТС.

Рада національної безпеки і оборони України є координаційним органом з питань національної безпеки та оборони при Президентові України, який:

- координує та контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері ВТС;
- здійснює поточний контроль діяльності органів виконавчої влади у сфері ВТС, подає Президенту України відповідні висновки та пропозиції;
- ініціює розроблення нормативних актів та документів з питань ВТС, узагальнює практику їх застосування та результати перевірок їх виконання.

Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади. У сфері військово-технічного співробітництва (згідно зі ст. 6 Указу Президента «Про заходи щодо вдосконалення ВТС України з іноземними державами») Кабінет Міністрів України:

- забезпечує реалізацію державної політики у сфері військово-технічного співробітництва;
- укладає в установленому порядку міжнародні договори з питань військово-технічного співробітництва;
- створює українську частину двосторонніх та багатосторонніх міжурядових комісій з питань військово-технічного співробітництва;
- вирішує питання відшкодування збитків, завданих суб'єктам військово-технічного співробітництва внаслідок припинення, зупинення експорту, імпорту товарів військового призначення;
- визначає і затверджує державних замовників на поставку (закупівлю) товарів військового призначення;
- забезпечує проведення цінової політики щодо формування внутрішніх та зовнішніх цін на товари військового призначення;
- надає за поданням Міжвідомчої комісії з політики військово-технічного співробітництва та експортного контролю повноваження суб'єктам військово-технічного співробітництва на право здійснення експорту, імпорту товарів військового призначення;
- координує діяльність учасників військово-технічного співробітництва щодо їх участі в організації міжнародних виставок, демонстрації товарів військового призначення.

Міжвідомча комісія з політики військово-технічного співробітництва та експортного контролю є робочим органом, що розробляє пропозиції стосовно основних напрямків державної політики у сфері ВТС. Відповідно до покладених на неї завдань Комісія:

- готує матеріали на засідання Ради національної безпеки і оборони України з концептуальних засад, пріоритетних напрямів політики військово-технічного співробітництва та експортного контролю, у тому числі проекти відповідних рішень;
- опрацьовує пропозиції щодо встановлення, обмеження, припинення, зупинення та відновлення військово-технічного співробітництва України з іноземними державами;
- аналізує ефективність державного регулювання діяльності у сфері військово-технічного співробітництва та експортного контролю і розробляє пропозиції щодо його вдосконалення;
- розробляє рекомендації щодо координації дій на міжнародних ринках озброєнь, військової та спеціальної техніки органів виконавчої влади й суб'єктів здійснення міжнародних передач товарів військового призначення та подвійного використання.

Центральні органи виконавчої влади, що беруть участь у військово-технічному співробітництві, визначені ст. 1 Указу Президента України «Про розмежування повноважень центральних органів виконавчої влади у сфері військово-технічного співробітництва з іноземними державами» від 20.03.2002 р. № 276. Відповідно до цього Указу загальними повноваженнями центральних органів виконавчої влади в зазначеній сфері є:

- підготовка пропозицій щодо розроблення й реалізації єдиної державної політики у сфері військово-технічного співробітництва;
- розроблення проектів законів, інших нормативно-правових актів, міжнародних договорів з питань військово-технічного співробітництва;
- організація роботи українських частин міжурядових комісій з питань військово-технічного співробітництва, голів яких призначено від відповідного центрального органу виконавчої влади.

Виступи під час дискусії

**ГУЦАЛ Анатолій Феодосійович,
радник директора
Національного інституту
стратегічних досліджень**

Необхідно акцентувати увагу на розвитку ідеології війн, що трансформує саму їх сутність. Сучасним війнам притаманний геоекономічний контекст, однак події 11 вересня 2001 року змусили говорити про новий характер війн, що мають вирішити питання, пов'язані з формуванням нової картини світу. Для таких війн характерним стає домінування сили духу над військовою та економічною міццю. Це сприяє подоланню традиційного географічного та економічного детермінізму завдяки розширенню базисних факторів, що визначають поведінку держав у міжнародних відносинах. У цьому контексті позаблоковий статус містить для України певні потенційні можливості.

Також хочу звернути особливу увагу на питання, що останнім часом лишається поза нашою увагою, а саме: ефективність управління всією оборонною сферою країни і військами зокрема.

**ГОРОВЕНКО Валентин Костянтинович,
заступник керівника Департаменту
з питань воєнної безпеки Апарату Ради
національної безпеки і оборони України**

Варто зазначити, що на сьогодні безпосередніх зовнішніх воєнних загроз для України немає, але існують воєнні небезпеки як постійно присутній фактор. Тому вирішення впродовж 20-ти років української державності всіх проблемних питань, що стосувалися воєнної сфери, саме із-за відсутності безпосередніх загроз на кордоні відкладалося на майбутнє. За цей час озброєння Збройних сил України не оновлювалося. Це вже проблема із проблем. Підготовка Збройних сил залишалася та й лишається на вкрай мінімальному рівні. Особливої уваги потребує соціальна сфера (низьке грошове забезпечення, безквартирні офіцери тощо). Не вирішені проблеми, пов'язані зі скороченням Збройних сил: склади боєприпасів, що необхідно знищити; сотні військових містечок, що досі залишаються на балансі Міністерства оборони тощо. Ось чому необхідно скорочувати Збройні сили, зберігаючи при цьому генетичні ознаки їх самодостатності, що за умов належного фінансування дозволяють без сторонньої допомоги та за короткий

строк розгорнутися до необхідної кількості сучасних збройних сил. При цьому слід ураховувати й те, яке місце займатиме Україна через 20–30 років і яка армія їй буде потрібна.

У цьому контексті важливе тлумачення позаблокового статусу України, а саме: 1) неучасть країни у військових союзах; 2) активізація участі у спільних безпековій та оборонній політиці Європейського Союзу; 3) підтримання стратегічного партнерства із РФ та США; 4) конструктивне партнерство з НАТО.

**СУНГУРОВСЬКИЙ Микола Вікторович,
директор військових програм
Українського центру економічних і
політичних досліджень імені О. Разумкова**

В умовах позаблоковості є важливим збереження Україною свого суверенного права самостійно й незалежно здійснювати власну державну політику. Стосовно стратегічного планування, то варто зазначити, що у 2002 р. експерти Центру ім. Разумкова спробували, керуючись європейськими стандартами та сумою оборонного бюджету у 1,2 млрд дол. визначити оптимальну чисельність Збройних сил України, достатню для виконання завдань, покладених на них. Ця чисельність склала 60 тис. чол. Таку чисельність можна забезпечити та здійснити їхнє технічне оснащення, що певною мірою наблизить до європейських стандартів.

У рамках стратегічного планування доцільно визначити певну послідовність формування стратегічних документів, а саме: одночасно з підготовкою Оборонного огляду розробляти Стратегію національної безпеки, Воєнну доктрину, Стратегію розвитку Збройних сил України в контексті розробки нової довгострокової Стратегії економічного розвитку України.

**ШЕХОВЦОВ Володимир Степанович,
заступник директора регіонального філіалу
НІСД у м. Дніпропетровську**

Продовжуючи дискусію, хочу акцентувати увагу, що Україна, зробивши вагомий внесок у світову безпеку (відмова від власного ракетно-ядерного озброєння), сьогодні опинилась у певному вакуумі безпеки. Тому вважаю, що Україна, заявивши про свій позаблоковий статус, має орієнтуватися на власні сили, підвищуючи свою обороноздатність; концентрувати постійні дипломатичні зусилля у воєнно-політичній сфері з іншими країнами; активно брати участь у миротворчих операціях. Інакше вона перетвориться на об'єкт зовнішньої політики інших держав.

**БЕГМА Віталій Миколайович,
завідувач відділу оборонних стратегій
та військово-технічної політики НІСД**

Варто звернути увагу на посилення ролі оборонних витрат у сучасній національній економіці. Наприклад, у США при оборонному бюджеті 712 млрд дол. у 2009 році в умовах світової економічної кризи близько третини військових витрат було спрямовано в індустріальний та науково-промисловий сектор американської економіки.

Варто також наголосити, що нині лідерські позиції серед оборонних компаній світу займають багатопрофільні об'єднання, а домінуючими є аерокосмічна та електронна галузі. Водночас вони активно працюють у напрямі диверсифікації та збільшення питомої ваги цивільної продукції.

Усе це має бути враховано під час формування оборонної політики України.

**ГОРБУЛІН Володимир Павлович,
голова Ради із зовнішньої та безпекової
політики, академік НАНУ**

Підтримую позицію Бегми Віталія Миколайовича щодо необхідності розширення досліджень, спрямованих на вивчення напрямів впливу використання оборонних витрат на інноваційний розвиток економіки. Майже в усіх провідних країнах світу (США, Франція, Сполучене Королівство, Німеччина тощо) галузі, що працюють на оборону та пов'язані з високими технологіями, зазнали значно меншого негативного впливу із-за світової економічної кризи у 2008-2009 рр., ніж інші галузі економіки цих країн. Тобто провідні країни завдяки оборонним витратам здійснюють стимулювання високотехнологічних секторів економіки та її інноваційний розвиток.

**ЛИТВИНЕНКО Олександр Валерійович,
заступник директора Національного
інституту стратегічних досліджень**

Підбиваючи підсумки дискусії за «круглим столом», хочу відзначити, що чинні моделі розвитку Збройних сил та ОПК України вичерпані. Україна стоїть перед необхідністю прийняття украї важливих асиметричних рішень у розвитку оборонної сфери національної безпеки. Відкладати прийняття таких рішень неможливо, оскільки затягування цього процесу посилює імовірність прийняття рішень поза волею України, що негативно впливатиме на національну безпеку держави.

Коментарі учасників «круглого столу»

У них порушувалися такі питання:

- актуальність удосконалення оборонної політики держави;
- необхідність застосування комплексного підходу під час розв'язання існуючих проблем формування оборонної політики, пов'язаних із реалізацією позаблокового статусу та зміною зовнішньополітичних пріоритетів України;
- доцільність удосконалення законодавчої та іншої нормативної бази політики національної безпеки, зокрема системи стратегічного планування в оборонній сфері;
- вплив нових безпекових і зовнішньополітичних пріоритетів України на розвиток Воєнної організації держави;
- необхідність удосконалення системи управління оборонною політикою;
- особливості реформування та розвитку ОПК в умовах реалізації позаблокового статусу України, а також питання розширення участі оборонної промисловості держави у міжнародній кооперації;
- необхідність здійснення реформування та розвитку ОПК не тільки для технічного оснащення Збройних сил та інших військових формувань, а й в інтересах розвитку економіки та впровадження інновацій.

Висновки

1. Основними питаннями дискусії під час засідання «круглого столу» були пріоритети формування оборонної політики держави в умовах реалізації позаблокового статусу та зміни зовнішньополітичних пріоритетів України, перспективи розвитку військово-технічної політики, військово-технічного співробітництва України та їх вплив на стан оборонно-промислової політики.

2. У межах заявленої проблематики обговорювалося наступне:

- проблемні питання оборонної політики України на початку XXI ст.;
- місце України в європейському безпековому регіональному вимірі в умовах позаблокового статусу держави;
- правове забезпечення функціонування оборонної сфери України в контексті прийняття Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»;
- концептуальні засади щодо розроблення нових підходів формування та реалізації військово-технічної політики України в нових геополітичних умовах;
- військово-технічне співробітництво України в умовах позаблокового статусу.

3. Ураховуючи важливість формування та реалізації нової оборонної політики України в умовах позаблокового статусу держави, учасники розмови за «круглим столом» вважають за доцільне:

- зосередити зусилля на вивченні змін військово-силових компонентів у міжнародних відносинах в умовах глобалізації;

- під час реалізації складного політичного і воєнно-стратегічного завдання щодо проведення змін у воєнно-доктринальних поглядах держави на майбутнє треба починати з визначення пріоритетності цілей воєнної безпеки України. У цьому контексті до основних напрямів і завдань держави щодо забезпечення розвитку воєнної складової національної безпеки України слід віднести: посилення наукових досліджень у напрямі отримання оцінок і прогнозів щодо змін воєнних загроз і визначення шляхів забезпечення рівня оборонної достатності держави, розроблення нових редакцій Стратегії національної безпеки, Воєнної доктрини, Державної програми будівництва та розвитку Збройних сил та інших концептуальних документів;

- актуальним для формування та реалізації військово-технічної політики України в умовах обмежених ресурсів є забезпечення проведення досліджень щодо обґрунтування варіантів реалізації військово-технічної політики на основі нових інноваційних підходів до формування оборонно-промислової політики; реформування оборонно-промислового комплексу; розвитку нових методів міжнародного військово-технічного тапромислово-технологічного співробітництва;

- важливими для держави є напрями досліджень з удосконалення нормативно-правової та методологічної бази стратегічного планування застосування Збройних сил України за різних варіантів технічного оснащення; завчасного планування та фінансування розробки найбільш важливих озброєнь та військової техніки за рахунок удосконалення державного оборонного замовлення;

- актуальним для підвищення ефективності реалізації оборонно-промислової політики України в умовах обмежених ресурсів є проведення концептуальних досліджень впливу оборонних витрат на економіку держави в гострих кризових ситуаціях та пошуку оптимальних пропорцій між оборонним і цивільним секторами економіки.

ЗМІСТ

Вступ	3
1. Зміни глобального воєнного середовища.	
Основні тенденції	4
2. Потенційні загрози воєнній безпеці України	12
2.1. Загрози суверенітету й територіальній цілісності України.....	12
2.2. Політична нестабільність, військово-політичний конфлікт поблизу державних кордонів України.....	13
2.3. Ймовірність втягування України в регіональні збройні конфлікти або протистояння між іншими державами.....	13
2.4. Неконтрольоване розповсюдження зброї масового ураження й технологій подвійного використання.....	14
2.5. Міжнародний тероризм.....	14
2.6. Загрози в інформаційній сфері та інформаційна безпека.....	14
2.7. Порушення постачання життєво необхідних ресурсів.....	15
3. Шляхи та напрями посилення оборонної політики України на початку XXI століття	16
Висновки	20
Матеріали засідання «круглого столу»	25
Єрмолаєв А. В.	28
Литвиненко О. В.	28
Виступи з доповідями	29
Бегма В. М.	29
Соболев А. А.	36
Александров О. С.	46
Свергунов О. О.	51
Маркелов В. М.	57
Виступи під час дискусії	66
Гуцал А. Ф.	66
Горovenko В. К.	66
Сунгуровський М. В.	67
Шеховцов В. С.	67
Бегма В. М.	68
Горбулін В. П.	68
Литвиненко О. В.	68
Коментарі учасників «круглого столу»	69
Висновки	69

Наукове видання

ОБОРОННА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Літературні редактори: М. Л. Рубанець, О. В. Москаленко,
І. В. Куницина
Коректори: М. Л. Рубанець, І. В. Куницина
Верстка: О. В. Москаленко

Оригінал-макет підготовлено
в Національному інституті стратегічних досліджень:
01030, Київ-30, вул. Пирогова, 7-а

Підп. до друку 17.12.2010. Формат 60x84/16. Папір офс. № 1. Офс. друк.
Гарн. «PetersburgС». Обл.-вид. арк. 5,32. Наклад 200 пр. Зам.

Віддруковано ПП«вид-во ФЕНІКС»
03680, м. Київ, вул. Шутова, 13Б
Тел./факс 501-93-01